

Міністерство освіти і науки України
Чернівецький національний університет
імені Юрія Федьковича
Факультет педагогіки, психології та соціальної роботи
Кафедра педагогіки і психології дошкільної та спеціальної освіти

УСНА НАРОДНА ТВОРЧИСТЬ ЯК ЗАСІБ ВПЛИВУ НА
ПІЗНАВАЛЬНИЙ ТА ОСОБИСТІСНИЙ РОЗВИТОК ДІТЕЙ
ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ

Кваліфікаційна робота

Рівень вищої освіти – другий (магістерський)

Виконала:

студентка 2 курсу, 617 групи
спеціальності 012 Дошкільна освіта

Данилків Уляна Романівна

Керівник: **доц. Костик Л.Б.**

Рецензент:

До захисту допущено:

Протокол засідання кафедри № ____

від «__» _____ 2023 р.

зав. кафедри _____ проф. Олійник М.І.

Чернівці – 2023

ЗМІСТ

ВСТУП.....	3
Розділ 1. ВПЛИВ ФОЛЬКЛОРУ НА РОЗВИТОК ДІТЕЙ ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ.....	7
1.1. Роль творів усної народної творчості для дітей у вихованні й навчанні дошкільників.....	7
1.2. Психологічні особливості розвитку особистості дітей дошкільного віку.....	21
1.3. Малі фольклорні жанри: прислів'я, приказки, загадки, жарти, скоромовки та інші твори невеликого обсягу.....	30
1.4. Педагогічна цінність казки у формуванні особистості дитини...	38
Розділ 2. МЕТОДИКИ ВИКОРИСТАННЯ ДИТЯЧОГО ФОЛЬКЛОРУ НА ЗАНЯТТЯХ З ДОШКІЛЬНИКАМИ	56
2.1. Методика ознайомлення дітей з різними жанрами усної народної творчості.....	56
2.2. Методика роботи з фольклором при організації різних видів діяльності.....	66
2.3. Важливість використання фольклору для розвитку та удосконалення мовлення дошкільників.....	72
Висновки.....	79
Список використаної літератури.....	82
Додатки.....	85

ВСТУП

Актуальність дослідження. Досі залишається актуальним питання вдосконалення освіти на дошкільному рівні. Суспільство змінюється, разом з тим постає питання необхідності внесення зміни до змісту та організації навчального процесу в закладах дошкільної освіти з метою їх вдосконалення. Народна творчість має унікальну здатність впливати на духовність людини. Фольклор являється відбитком естетичних уявлень народу, які передаються з покоління в покоління, відображають сформовані людством уявлення про красу, людину і її місце на землі. Дитяче сприйняття світу часто співпадає із уявленнями народу про культуру. Фольклорні твори відображають ті духовні цінності, які століттями зберігаються як національна спадщина.

Українська народнопоетична творчість як невід'ємна частина етнопедагогіки століттями формувала естетичні смаки дитини, прищеплювала їй засади культури поведінки, морально-етичні норми, розвиваючи її духовність і моральність. Традиції народного виховання відбилися у різних жанрах фольклору - казках, легендах, оповіданнях, піснях, прислів'ях, приказках, загадках, скоромовках. На різних етапах розвитку суспільства вони залишаються тими елементами, які сприяють фізичному та моральному здоров'ю дитини, формують її пізнавальну активність, розвивають розумові здібності, виховують її як особистість. У художньому слові відбилися спостереження народу, які збагачували знання дітей про навколишню дійсність, навчали добру і справедливості, допомагали самостверджуватися дитині як особистості.

Використовуючи у щоденному вжитку народні прислів'я та приказки, дошкільнята навчаються чітко, лаконічно, виразно висловлювати свою думку, емоційно забарвлювати мовлення. Вони розвивають вміння творчо використовувати слово, здатність яскраво, точно і влучно охарактеризувати побачене. Відгадування загадок позитивно впливає на різнобічний розвиток

мовлення дитини. Використання метафоризації у загадках ⁴ сприяє формуванню образності мислення дітей дошкільного віку. Ці малі форми фольклору розвивають такі риси як, кмітливість, спостережливість, допитливість, навчають дитину вмінню виділяти характерні риси предметів, явищ, істот, усвідомлювати за допомогою порівняння зв'язки між ними, узагальнювати основні ознаки. Використання загадок на заняттях розвиває мисленнєву здатність дошкільника до аналізу, узагальнення, формує вміння самостійно робити висновки. Образність фольклору дозволяє у лаконічній формі донести до дитини глибокий зміст сказаного.

Чудовим засобом впливу на пізнавальний розвиток дитини є використання такого фольклорного жанру як казка на заняттях з розвитку зв'язного мовлення. Казка захоплює дитину дошкільного віку яскравими поетичними образами, динамічністю розвитку сюжету, постійною зміною дій героїв, викликає у них позитивні емоції, радісне сприйняття навколишньої дійсності. Фантастичний світ, зображений у казках, будить і розвиває уяву дитини. Казка має чітку композицію, тому привчає дитину до логічного мислення, спонукає дитину до розуміння дій і вчинків героїв. Формування в дитини цієї внутрішньої мисленнєвої діяльності дозволяє уже в дошкільному віці зрозуміти явища, які ще безпосередньо не сприймаються, а лише уявляються, а також бачити себе як спостерігача у подіях, в яких не береться безпосередня участь. Це має вирішальне значення для подальшого психоемоційного розвитку. Думки і почуття, викликані казкою, довго не згасають, а проявляють себе в наступних діях: іграх, малюнках.

Аналіз останніх наукових досліджень. Питання використання фольклорних творів в процесі виховання та навчання дітей розглядалося багатьма науковцями (В.О. Сухомлинський, І.Я.Франко, А.М. Богуш, К.Д. Ушинський, Є.І. Тихеева, Г.М. Леушина, Н. Гавриш, Н.І. Луцан, В.І. Кононенко, Н.В. Лисенко, Г. Іваницька, Т. Котик, М. Стельмахович, Н.О. Никончук, та ін.). Проблема дослідження пізнавального та особистісного

розвитку дошкільників засобами усної народної творчості продовжує⁵ залишатися актуальною і до кінця не вирішеною як у методичній, так і у науковій літературі, що й зумовило вибір теми магістерської роботи: **«Усна народна творчість як засіб впливу на пізнавальний та особистісний розвиток дітей дошкільного віку»**.

Мета дослідження: Визначити вплив усної народної творчості на пізнавальний та особистісний розвиток дошкільника.

Для досягнення поставленої мети ми визначили такі **завдання:**

1. Проаналізувати жанри дитячого фольклору, їх значення в пізнавальному та особистісному розвитку дошкільника.
2. З'ясувати психологічні особливості розвитку особистості дітей дошкільного віку.
3. Визначити основні методики використання фольклорних жанрів на заняттях в закладах дошкільної освіти.
4. Дослідити ефективність використання засобів усної народної творчості у вихованні та навчанні дошкільників.

Об'єкт дослідження: пізнавальний та особистісний розвиток дітей дошкільного віку.

Предмет дослідження: засоби впливу фольклору у вихованні та навчанні дошкільників.

Методи дослідження: теоретичні - аналіз методичної і наукової літератури з проблеми дослідження; порівняння і узагальнення результатів.

Теоретичне значення магістерської роботи полягає в тому, що в ній проаналізовано, узагальнено і обґрунтовано особливості впливу засобів усної народної творчості на пізнавальний та особистісний розвиток дітей дошкільного віку.

Практичне значення дослідження. Результати даної роботи можна буде використовувати вихователями дитячих дошкільних установ у навчанні

дітей дошкільного віку з метою оптимізації їх пізнавального й особистісного⁶ розвитку.

Структура магістерської роботи: вступ, два розділи: розділ 1. Вплив фольклору на розвиток дітей дошкільного віку, розділ 2. Методики використання дитячого фольклору на заняттях з дошкільниками, висновки, список використаної літератури, додатки.

Розділ 1. ВПЛИВ ФОЛЬКЛОРУ НА РОЗВИТОК ДІТЕЙ ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ

1.1. Роль творів усної народної творчості для дітей у вихованні й навчанні дошкільників.

Серед національних духовних цінностей народу можна виокремити яскравий та унікальний феномен - усну народну творчість - своєрідну художньо-філософську систему, що відображає характер зв'язків етносу з оточуючим світом на різних етапах його історичного розвитку. Для сучасної людини, і особливо дитини, важливість пізнання фольклору - у ціннісному ядрі національної культури, у художніх образах, у системі мови, в жанровому різноманітті фольклорних творів, де поєдналися та втілилися духовні засади життя, морально - естетичний кодекс, продуктивний досвід обрядової дійсності, пов'язаної з працею, родинним побутом народу.

Точний час зародження усної народної творчості або фольклору неможливо визначити. Сьогодні ми можемо лише приблизно говорити про те, що фольклорні твори постали тоді, коли сформувалась людська мова. Перші відомості про їх зародження вчені отримують із археологічних розкопок предметів побуту. Найдавніші фольклорні явища були пов'язані з повсякденною діяльністю людей. Фольклор тоді не сприймали як мистецтво у сучасному розумінні. Елементи усної народної творчості були складовими певних обрядових дійств, які, на думку наших предків, мали допомогти їм у землеробстві чи мисливстві, чи житті родини в цілому. Завдяки фольклору люди давали собі пояснення таким явищам природи, як гроза, землетрус, повінь та ін.

Усна народна творчість існувала як засіб збереження й передавання вмінь і навичок щоденного виживання. Завдяки фольклору люди вчилися взаємодіяти зі світом. Із року в рік він вбирав у себе колективний досвід,

змінювався та збагачувався новими спостереженнями. Таким чином зростала мистецька функція фольклору.

Вперше термін **фольклор** був використаний у 1846 році Вільямом Томасом. Він мав на меті створити загальний термін, який зміг би охопити різноманітні усні традиції культур цілого світу. Від злиття двох основ слів: «folk» – «народ» і «lore» – мудрість або знання уворився термін Фольклор-Folklore. У часописі «Атенеум» було надруковано статтю «The Folklore». Тим самим Вільям Томас номінував явище, яке у Європі вивчали вже багато століть, але називали по-різному. Цим терміном Вільям Джон Томас хотів підкреслити зв'язок між звичаями, обрядами, віруваннями, звичками, забобонами та баладами, прислів'ями, піснями тощо, у яких вони проявлялися.

1 березня 1988 року у Парижі на нараді урядових експертів зі збереження фольклору при ЮНЕСКО було подано таке визначення: «Фольклор (у широкому розумінні – частина національної культури) – це колективна, заснована на традиціях творчість груп чи індивідів, зумовлювана надіями і сподіваннями спільноти як адекватне вираження її культурної та соціальної самобутності; фольклорні зразки передаються усно, шляхом імітації та іншими каналами. Його форми охоплюють мову, усну літературу, музику, танці, міфи, обряди, ремесла, архітектуру та інші різновиди художньої творчості».

Існує багато визначень фольклору і факторів, які його утворюють. Але основним із них є той, що він має передаватися усно від покоління до покоління, тоді це буде фольклором.

Слово фольклор у нашій мові має термінологічний відповідник - усна народна творчість. Максим Рильський вважав, що можна використовувати і словосполучення народна словесність. Отже, синонімами до визначення терміну фольклор в українській науці є: усна народна творчість, усна

народнопоетична творчість, народна поетична творчість, народна словесність, усне словесне мистецтво.

Фольклор відрізняється від авторської літератури тим, що тут ми не можемо визначити автора, твори передаються в усній формі, створеній колективом. Ще однією не менш важливою відмінністю є те, що фольклорні твори існували у постійному русі, вони весь час змінювалися і побутували у декількох варіантах. Отже, можемо визначити такі ознаки фольклору: усна форма, анонімність, варіативність, імпровізаційність, колективність.

Отже, підходимо до визначення, фольклор або усної народна творчість - це колективна словесна творчість народу, що має усну форму побутування і відзначається усталеністю, традиційністю жанрів, сюжетів, образів, виражальних засобів. В інших джерела знаходимо таке визначення Фольклор (англ. folklore, букв. народна мудрість, народне знання) - сукупність творчої діяльності народу, яка знайшла втілення у різних видах мистецтва: в усній поезії, музично-інструментальних творах, сценічній грі, драмі, танцях, хороводах, в народній архітектурі, малярстві, декоративно-ужиткової творчості.

Перші записи фольклорних оповідок, пов'язаних із територіями сучасної України, знаходимо у грецького історика Геродота(V ст. до н.е.), який згадує племена, які поселялися на березі Дніпра та їх спосіб життя. Наступні згадки про особливості побуту та вірування датуються X століттям. Арабські письменні купці-мандрівники описували поховальний ритуал одного заможного чоловіка, який проживав у Київській Русі.

З опису цих фрагментів починається історія фольклористики українського народу. Проте тоді ще фольклор не був предметом наукових досліджень. Лише у XIX столітті європейські науковці та мистецтвознавці зайнялися активним збором та опрацюванням фольклорної спадщини. Їм вдалося видати збірники творів усної народної творчості. У 1819 році

з'явилася перша збірка творів українського фольклору за редакцією українського фольклориста Миколи Цертелєєва. Приблизно у цей же час з'явилися і перші збірники українських народних пісень. Найбільший вклад у дослідження фольклорної спадщини українського народу вніс Михайло Максимович - видатний український фольклорист, письменник, історик, вчений-природознавець. Саме він видав аж три збірки народних пісень. Першу у 1227 році під назвою « Малоросійські пісні». Передмову автора до збірки можна вважати першим дослідженням українського фольклору. У 1934 році вийшла друком друга збірка - « Українські народні пісні », та « Збірник українських пісень» 1949 року видання. Цим вчений дав початок українській фольклористиці і вивів цей вид літератури на рівень наукового пізнання. Завдяки цьому зародилося таке поняття, як « національна свідомість».

Пізніше на основі цих збірок та видань інших фольклористів українська мова отримала статус літературної. Тобто, спираючись на уже надруковані твори усної народної творчості, у яких побутувала саме народна лексика, українська мова перейшла у новий статус – з розмовної у літературну. Її перестали сприймати як діалект, а як основний засіб самовираження українського народу.

Усна народна творчість і традиції, передані у ній, постійно зазнають змін через їх природу. Нерідко люди прикрашають або змінюють деякі події , підлаштовуючи їх під потреби нового часу. Дослідники фольклору, спираючись на вивчення культурних змін і тенденцій, відстежили зміни в усних традиціях. Вони дійшли до висновку, що фольклор часто змінюється і після того, як представники різних культур обмінюються досвідом поколінь. Тобто, культури переплітаються, національності змішуються, разом з тим міняються і фольклорна спадщина носіїв культур.

В українській літературі як науці дуже пізно появились записи народного фольклору. Зацікавлення усною народнопоетичною творчістю

прийшло з Європи. Воно було пов'язане з національним піднесенням і мало великий вплив на розвиток української літератури та інших різновидів мистецтва. Значний вплив на виокремлення творів фольклорної спадщини мав німецький науковець Гердер, який висловив думку про те, що вивчення народної культури усіх народів допомагає збагнути національну ідею того народу, його національну самобутність. Справжнє національне мистецтво, на думку Гердера, завжди народне, тобто є вираженням думок і почуттів усього народу. Тому «всі великі літератури розвивалися і склалися на власному національному ґрунті, на основі смаків і вірувань народу, на основі того, що залишилося від старих часів». Джерела справжньої поезії – у народній традиції: вона могла вирости «як пагінець на дереві нації». Поява національної поезії ототожнюється з народною, оскільки народ – частина нації і виступає виразником національної душі. «Не підлягає сумніву, – зазначав Гердер, – що поезія, і особливо пісня, була спочатку цілком народною, тобто легкою, простою, що йде від самих предметів, і створювалася на мові мас, а також самої природи, багатой і відчутної для всіх». Ці ідеї підтримав український історик Микола Костомаров, який об'єктом своїх студій обирає фольклорні твори, а саме народнопоетичну творчість. Звідси науковець черпає уявлення про те, чим жили українці продовж століть, про їх релігійні та культурні уявлення, вплив рослинного і тваринного світу на історичне та суспільне життя народу.

Отже, фольклор довгі роки відіграв роль неписаної історії народу. У окрему галузь літературознавства фольклор виділився завдяки Михайлу Драгоманову, який першим почав вживати термін «фольклор», та Івану Франку, який організував «Етнографічний статистичний кружок» по вивченню етнографії та фольклору українців. Багатство його мотивів, образність, зв'язок із календарною і родинною обрядовістю, різноманітність форм виконання та побудови творів дало можливість дослідникам класифікувати багатий матеріал у родово-жанрову систему.

Усну народну творчість для дітей почали збирати і досліджувати в Україні з середини ХІХ століття. Багато зробили в цій справі фольклористи Г.Виноградов, П.Чубинський, А.Метлинський та ін.¹

В галузі наукового вивчення дитячого фольклору працювали І.Франко («Дитина в звичаях і віруваннях українського народу», «Діти в українських піснях і поговірках»), В.Бойко, І.Березовський. Дитячий фольклор складається із зразків усної народної творчості, які функціонують у дитячому середовищі або виконуються для дітей. Отже, дитячий фольклор – це тексти усної народної словесності призначені спеціально для дітей. Створені старшими поколіннями для молодших, такі зразки є складовою дитячого фольклору (наприклад, забавлянки, колисанки).

ФОЛЬКЛОР для дітей створили «природні педагоги», як їх назвав К.Д.Ушинський. Це бабусі, діди, матері, які переробляли відомі їм усні твори або наново складали доступні для дітей пісеньки, казки, загадки, скоромовки. Пізніше усна народна творчість стала джерелом книжної дитячої літератури.

Людство протягом своєї історії створило багату усну поезію. Поетична творчість кожного народу – це його душа; в ній відбиваються його мрії, бажання і прагнення, розуміння навколишньої дійсності й історичного минулого.

Розподіляють народну творчість для дітей на три групи:

1. Твори, які поступово перейшли від дорослих до дітей, наприклад казки про тварин, деякі обрядові пісні, загадки, прислів'я та ін. Ці твори раніше побутували серед дорослих, а згодом стали дитячими.

2. Різні види фольклору, створені дорослими для дітей: колискові пісні, пестушки, утішки, небилиці, казки.

3. Власне дитячий фольклор, тобто творчість самих дітей, наприклад лічилки, жарти, дражнилки, тощо. Ці твори вигадують і виконують самі діти без втручання дорослих.

В міру того, як з віком збагачується життєвий досвід дитини та її знання, ускладнюється і форма та зміст фольклорних творів.¹

Поетична народна творчість століттями вбирала в себе життєвий досвід, колективну мудрість і передавала їх молодшим поколінням. Фольклорні твори, починаючи з колискових пісень, казок дають дітям уроки на все життя: моральності, працьовитості, доброти, дружби, взаємодопомоги. Душевною теплотою і любов'ю пронизані всі колискові пісні, пестушки, потішки. Твори народної творчості, особливо малі форми, впливають на розвиток мовлення дітей:

- збагачуючи словник,
- розвиваючи артикуляційний апарат,
- фонематичний слух,
- даючи зразки для складання описових розповідей та ін.

Усна народна творчість ховає в собі невичерпні можливості для розвитку мовленнєвих навичок, дозволяє з раннього дитинства заохочувати до пізнавальної діяльності та мовленнєвої активності. Вслухаючись у співучість, образність народної мови, діти не лише оволодівають мовою, але й долучаються до краси й самобутності слів. Простота і мелодійність звучання дозволяє дітям запам'ятовувати їх.

Знайомлячи дітей з різними фольклорними жанрами, ми збагачуємо мовлення дітей жвавистю, образністю, стислістю і влучністю виразів, сприяючи виховання дітей на народній мудрості. Так, дітям-немовлятам співають колискові й розважальні пісні(пестушки, утішки, небилиці тощо). Дитині ясельного віку доступні коротенькі пісеньки про тварин, на побутові теми. Дошкільнята співають різноманітні дитячі пісні, знають загадки, слухають казки різних видів і самі розповідають, під час гри користуються лічилками, а іноді й дражнилками, в яких виражають незадоволення поведінкою когось із товаришів. Учні молодших класів вже самі читають

збірки народних пісень і казок для дітей, розуміють деякі історичні пісні, думи,¹ вибрані міфи стародавньої Греції й Риму, фольклор різних народів світу.

Класифікація народних творів дитячого фольклору:

1. Пісні;
2. Малі фольклорні форми або жанри;
3. Казки.

До пісень належать: колискові, пестушки, утішки, небилиці, календарний фольклор, пісні-ігри, жартівливі пісні, лічилки й дражнили, побутові, про тварин і рослини та ін.

Коліскові пісні та замовляння

З давніх-давен період новонародженої дитини був пов'язаний з колисковими піснями, потішками, складеними народом. Їм характерна тематична сюжетна різноманітність, яскравість образів і думок. Це твори про дитину, про маму, про птахів і тварин, про найближчих людей. Поза увагою потішок, колискових пісень не лишається жоден аспект маленької дитини. Дані твори дають дитині можливість через гру словами, звуками, звуконаслідуваннями висловити специфіку рідної мови, властиву для неї співучість, виразність, образність. Колискові пісні, потішки збагачують словниковий запас дитини тією мовою, яку чують від матері.

На думку С.Т. Репетій: «Це один з найдавніших жанрів народної словесності, що сягає корінням міфологічного періоду творчості. Для того, щоб зрозуміти витоки і генезис жанру, слід проаналізувати його найдавніші зразки. Спостереження доводять, що не лише образно-тематичною структурою, а й інтонаційно-ритмічною будовою вони споріднені із замовляннями. В минулому подібні пісні виконувались не тільки, щоб приспати дитину, а, як і замовляння, привернути до неї або відвернути від неї дію певних духовних сил, оберігти від зла, сприяти її здоров'ю і швидкому

ростові. Як колискові пісні, так і замовляння виголошуються речитативом,¹ напівпошепки. Це інтимна розмова, яка мусить іти тихо, плавно, не порушуючи гармонії, тихої музики сфер, це діалог зі Всесвітом, душі і серця» [15, С. 25].

Коліскові пісні і замовляння мають такі спільні риси:

- вони виникли в період, коли відбувся перехід від мисливства до землеробства, а матріархат прийшов на зміну патріархату і жінка почала шануватися як символ родючості,
- колискова пісня і замовляння має однакову магічну дію, за допомогою якої може повернути певну якість, певне побажання дитині;
- і в замовляннях, і в колискових піснях головними дійовими особами виступають магічні істоти (Сон-Дрімота), тотемні тварини (кіт, чайка, гулі, зозуля);
- і в замовляннях, і в колискових піснях мова звернена до всього білого Світу: вітру, місяця, зір, пташок, котика, калини, берези;
- в обох видах оповідь розгортається за аналогією, бажане має стати дійсністю, слово - ділом...;
- інтонаційно-ритмічна побудова колискових пісень подібна до інтонаційно-ритмічної побудови замовлянь.

Головним мотивом колискових пісень є закликання чи запрошення до сну дитини. У давнину наші предки уявляли Сон як істоту, яка може увійти в людину і вміє вийти з неї, може приспати, заспокоїти, ввести в стан абсолютного спокою. І.Г. Барановська висловлює таку думку: «У давнину сон сприймався як невластивий людині фізичний стан, що настає в результаті дії якихось сил, духів. Такими силами є антропоморфічні образи Сну та Дрімоти, до яких і звертається мати в колискових піснях» [2, С. 26].

Колісанки або колискові пісні -це різновид народних ліричних пісень.

Їх співає мати чи бабуся, щоб заколисати, залюляти, приспівати, приспати¹ дитину. Колісанки переважно короткі за змістом. Ритм і темп завжди зумовлені темпом гойдання. Вони мають наспівну, нескладну мелодію, щоб монотонним співом і приємними дитині рухами, словесними образами спонукати до сну. Музична і словесна форма, зміст колісанки вказують на прадавнє її походження, на її спорідненість із магічними навіюваннями - замовляннями. Коліскові пісні - вид народної творчості, з яким вперше у житті зустрічається дитина. Вони пройняті почуттям ніжності й любові до малят. Зміст коліскових пісень різноманітний. Часто в пісні висловлено побажання здоров'я і щастя дитині. Або ж розповідається про різних тварин, птахів, комах; цих істот запрошують поколихати дитину. Мова коліскових пісень відзначається багатством пестливих слів, своєрідним звукосполученням (люлі-люлі, люлечки, а-а, е-е-е). Незважаючи на невеликий обсяг, коліскова пісня ховає в собі невичерпне джерело виховних та освітніх можливостей. Пісенність, особливий ритм вчать дітей плавної вимови фраз, речень. Значно збагачується і словниковий запас. Важливу роль у розвитку мовлення дитини відіграє розвиток фонематичного сприйняття, чому сприяють коліскові пісні. На думку народу, вони є «супутниками дитинства».

Забавлянки, або утішки, потішки, чикикалки – жанр дитячого фольклору, коротесенькі віршики або пісеньки гумористичного, жартівливого, ігрового спрямування. У їх основі – єдність слова та моторики дитини, які супроводжуються відповідними рухами, що сприяє розвитку мовлення дитини. Ці види усної народної творчості сприяють жвавому спілкуванню дитини з довкіллям, привчають до чуття прекрасного .

Пестушки - це коротенькі пісеньки, якими дорослі забавляють дитину у важливі для неї моменти повсякденного життя: прокидання, вмивання, розчісування, годування, коли малюки роблять свої перші кроки; «Водичко, водичко, умий моє личко...».

Якщо зміст і форма колискових пісень відповідають меті приголубити¹, заспокоїти й заколихати дитину, то пестушки, навпаки, заохочують дитину до діяльності, підбадьорюють її, створюють хороший настрій.

Утішки – веселі і життєрадісні пісеньки. Але вони не пов'язані з насущними потребами дитини. Їх співають дітям дорослі, граючись із ними («Ладки-ладусі», «Сорока-білобока», «Ой чук, чук!»).

Потішки або утішки промовляють дитині перед сном. Їх використовують, щоб заспокоїти дитину, вплинути на її психічний стан, щоб вона швидше заспокоїлася і заснула.

У окрему групу забавлянок виділяють твори, які виконуються дорослими під час підкидання дитини на коліні чи нозі. У народі їх називають – *чукикалки*. Вони поширені в Центральній та Лівобережній Україні. Назва походить від початкових слів цих текстів - «чук-чук», «чуки», але можуть бути й інші звукосполучення: «гоп-гоп», «гуци», «а-та-та», які імітують їзду на коні.

Найбільшу групу забавлянок становлять *пестушки* - віршики, які промовляються у поєднанні із відповідними рухами, якими дорослий пестить дитину, спонукає до певного виду діяльності, підбадьорює.

Як влучно зазначив І.П. Березовський: « Для дітей старшого віку (3-5 років) народ створив забавлянки, які побудовані уже не на фізичних рухах чи елементах гри, а інтерес дитини захоплює сам текст. Він досить простий, щоб дитина могла його зрозуміти, однак деякі його елементи збуджують цікавість, сприяють розвиткові уяви чи інших видів мисленнєвої діяльності. Це – *віршовані казочки* з елементами сюжетності й оповідальності. Інколи вони можуть виконуватися як пісеньки на прості мелодії. Таку форму мають навіть деякі забавлянки для найменших; вони інколи виконуються під музичний супровід» [3, С. 63].

Ще одну групу становлять *казочки-небилиці*, які будують свій зміст на дотепно скомпонованих алогізмах та каламбурах. У таких казочках

розповідається про те, чого не могло бути насправді, але видається, ніби це правда.

Третю групу казочок-забавлянок об'єднують *безконечні або надокучливі казочки* - коротенькі віршовані твори, які у жартівливому тоні розповідають про якусь несерйозну чи малоймовірну подію, яка повторюється багато разів, не перериваючи оповіді казочки. Механізм «безконечності» створюється шляхом відповіді на поставлене запитання вкінці твору - «Чи казати знов з кінця?», «Розказати тобі ще?», «Гарна баєчка, чи ні?».

Простота побудови таких віршиків, доступність викладу, милозвучність приваблива для слуху дітей. Звучання звуконаслідувальних слів, які супроводжуються відповідними рухами, сприяють мовному та фізичному розвитку дитини. Виконання цих творів захоплює дошкільнят елементами гри, вони збуджують інтерес, розвивають спостережливість, емоційність, розважають і водночас знайомлять дитину з навколишнім світом, побутом, дають нову інформацію про повсякденне життя людини.

Календарний фольклор – ліричні твори, зв'язані з календарем, тобто із сезонними змінами в природі. Вони співаються не завжди, а лише в певну пору року. Це веснянки, колядки, щедрівки, посівальні пісні та ін.

Крім пісень, які пов'язані з релігійними віруваннями і обрядами, існують пісеньки для дітей про природу, незалежно від обрядів і релігійних свят.

Пісні про природу – це життєрадісні твори про різноманітність і багатство рослинного і тваринного світу, про красу тварин і рослин і цінність їх для людини. У багатьох піснях про природу зображено людську працю в полі, на городі, в саду («Ходить гарбуз по городу»).

Пісні-ігри для маленьких дітей. У них чудово поєднуються мелодія і ритм з рухами. Мова пісень виразна і влучна, зміст багатий («А ми просо сіяли», «Огірочки», «Мак»). Можна часто почути пісеньки- заклики до явищ

природи – «Іди, іди, дощику...», «Вийди, вийди, сонечко...», «Гайку, гайку, дай гриба...», «Подолянка», «Соловеечку, сватку-сватку...».

Жартівливі пісні та небилиці(«Був собі журавель») – викликає сміх у малюків і своїм незвичайним змістом, і тим, що її можна співати знову й знову, адже в ній є такі слова: «Наша пісня гарна й нова, починаймо її знову...». У небилицях зображено фантастичний світ, в якому відбуваються дивовижні події. «Два півники», «Ой візьму я ведмедика за плугом ходити». Дитячі жартівливі пісні та небилиці сприяють зміцненню морального здоров'я дітей, виховують бадьорість, почуття гумору, тобто здатність розуміти й цінувати жарт, дотепне слово, влучний вислів.

Лічилки – створюються самими дітьми в процесі гри. Цікаво, що діти беззаперечно підкоряються лічилці: як вона вкаже, так і буде. Для цього хтось один, співаючи або проказуючи лічилку, при кожному її слові вказує рукою по черзі на всіх учасників гри. На кого впаде останнє слово, той виконує ту чи іншу роль у грі. Існують лві групи цих пісеньок: одні мають зрозумілий зміст, інші – незрозумілий («Еники-беники їли вареники»). Іноді лічилки починаються з переліку : «Один, два, три, чотири...». Це допомагає дошкільникам оволодіти рахунком до десяти.

Однією з фольклорних форм є приказки і прислів'я, що представляють собою особливий вид поезії, який століттями вбирав у себе досвід і мудрість багатьох поколінь. Використовуючи у своїй мові прислів'я та приказки, діти можуть навчитися лаконічно, яскраво і ясно висловлювати свої почуття і думки, навчитися забарвлювати свою мову, розвинути вміння творчо вживати слово, образно описувати предмети.

Ще одним цікавим жанром фольклору є загадки. Загадка – це дотепне метафоричне запитання, поставлене у формі хитромудрого короткого опису будь-якого предмета чи явища. Це своєрідний і дуже давній вид народної творчості. Загадування в Україні завжди було неодмінною умовою не лише

розумового розвитку дитини, а й випробовування кмітливості, мудрості та зрілості дорослих. У сиву давнину загадкам надавали магічного значення, вони були пов'язані з культовими обрядами й звичаями. Вміле відгадування загадок вважалося ознакою розуму і щасливої вдачі. Відгадування загадок дітьми дозволяє розвивати здатність до узагальнення, аналізу, допомагає сформувати вміння робити самостійні висновки, розвинути вміння лаконічно і чітко виділяти найбільш виразні, характерні ознаки явища чи предмета.

Великий вплив на дитину у дошкільний період розвитку має казка. Казка – це фантастична, вигадана розповідь про те, чого не буває. Казки розкривають дітям влучність і виразність мови, показують, яка багата рідна мова гумором, живими і образними виразами. Вражаюча міць мовної творчості народу ні в чому не проявила себе з такою яскравістю, як у народних казках. Їм притаманна надзвичайна простота, яскравість, образність, особливість повторно відтворювати одні й ті ж мовні форми і образи, тому вони стають на перший ряд при розвитку зв'язного мовлення у дітей.

Отже, твори усної народної творчості - це багатство і окраса нашої мови. Вони створювалися народом і передавалися з уст в уста. За допомогою усної народної творчості можна вирішувати практично багато завдань методики розвитку мовлення разом з основними методами і прийомами мовного розвитку.

Дитячий фольклор – найбагатший, найцікавіший, найдоступніший, багатофункціональний матеріал для виховання дошкільників, суть якого полягає в наданні дитині основних відомостей про навколишній світ, передачі суспільних моральних цінностей і духовної культури свого народу. За своєю природою дитячий фольклор скерований на вдосконалення потреб дитини у спілкуванні з батьками, ровесниками, на саморозвиток та виховання, набуття практичного життєвого досвіду особистості.

Вивчення творів усної народної творчості у дошкільному віці має важливе виховне значення. Уснопа етична творчість містять великий запас

моральних принципів, якими людина керується у повсякденному житті; це невичерпне джерело народних звичаїв, традицій які наповнені естетичним принципом. Фольклорні твори збагачені інформацією про життя і побут людей у різні історичні періоди. Саме це виховує у дитини любов до рідної країни і мови, бережливе ставлення до природи, людей, сприяє розвитку розумових здібностей, формує дитину як особистість.

Мова живе спільнотою, до якої входить не тільки слово, а все, що можна назвати музикою мови: наголос, мелодика фрази, тембр, інтонація, ритмічні структури, нюанси голосу, темп. Усі ці фактори впливають на дитину набагато більше, ніж зміст сказаного.

Народнопоетична творчість (фольклор) є супутником людини протягом усього її віку. З перших днів життя дитині співають колискових пісень. Підростаючи, дитина знайомиться з пестушками й утішками, лічилками й піснями-іграми, з небилицями й скоромовками. Потім дитина вступає у чарівний світ казок, міркує над загадками, вчиться мудрості й досвіду з приказок і прислів'їв. Багато важливого і хвилюючого скажуть людині в юні роки і в зрілому віці перекази й легенди, народні балади і думи, різноманітні види обрядової поезії. А з піснею людина не розлучається і до останніх днів свого життя. Отже, фольклор є незамінним супутником людини на всіх етапах її життя.

1.2 Психологічні особливості розвитку особистості дітей дошкільного віку.

Дитина протягом свого життя керується різними видами діяльності, у процесі яких набуваються певні знання, здійснюється психічний розвиток. Проте ніяке навчання не стане успішним, якщо дитина сама не буде виступати суб'єктом пізнавальної діяльності.

Одним із основних чинників пізнавальної діяльності є психічна активність, яка пізніше переходить у пізнавальну активність. Психологи

визначають психічну активність як потребу організму в пізнанні довкілля,^{2.} суспільних відносин, самого себе.

Серед ознак особистісного становлення та розвитку дошкільника важливе місце займає пізнавальна активність. Дитина завдяки пізнавальній активності вступає в життєво необхідні відносини з довкіллям, у спілкування з людьми. Це є необхідною умовою розвитку розумових здібностей, самостійності, ініціативності, творчості.

Пізнавальна активність характеризується вченими як потреба дитини в пізнавальній діяльності, прояві активного інтересу самої себе, довкілля, людей, предметів, об'єктів, яка принесе їй задоволення.

Пізнавальна активність дітей дошкільного віку ставить перед собою такі завдання:

- ✓ набуття елементарних знань про довкілля – життя, природу, суспільні явища;

- ✓ формування вмінь і навичок розумової діяльності, які сприяють виробленні певних способів сприймання, розвитку у дітей всіх пізнавальних процесів;

- ✓ розвиток психічних пізнавальних процесів: відчуття, сприймання, уяви, пам'яті;

- ✓ розвиток допитливості, зацікавленості дітей, формування їх на основі стійких пізнавальних інтересів.

Як стверджують психологи, розумова діяльність дитини завжди насичена емоціями. Емоції домінують над знаннями і це проявляється у переконаності в тому, що дитина відчуває і сприймає людей, явища природи, тваринний світ душею. Через незначний обсяг знань про світ,

несформованість наукового мислення, велику емоційність дитина² легко піддається навіюванню. Відбувається якісна перебудова пізнавальних процесів, вони набувають довільного характеру і прискореного розвитку. Сюди відносяться: пам'ять, увага, уява, мислення, вміння і навички.

Увага дітей дошкільного віку у цей період розвитку нестійка, особливо щодо незмінних об'єктів. У зв'язку з цим, діти дошкільного віку не вміють довго зосереджувати увагу на предметах, які не зазнають відчутних змін, не вміють підпорядковувати свої дії відповідним цілям і завданням. Усна народна творчість багата на різноманітні описи, у ній присутня образність мови, порівняння, епітети, метафори. А якщо на заняттях ще й використовувати ілюстративні матеріали, то легко можна звередити дитячу увагу на певних об'єктах. Фольклорні твори написані доступною для дітей мовою, переважно розмовною, це теж сприяє активації дитячої уваги.

Із видів *пам'яті* краще розвинена наочно-образна, ніж логічна. Під впливом навчання пам'ять не втрачає своєї образності, але поступово набуває словесно-логічного характеру. Саме тому пам'ять дитини необхідно розвивати за допомогою спеціальних ігор, вправ, розучування віршів, і тут на допомогу приходять зразки фольклорних творів, особливо малі форми, а також пісні. Пам'ять є тією скарбницею знань, без якої неможливо обійтись. Для дітей особливістю пам'яті є легке запам'ятовування того, що викликає у них сильне враження. Водночас обмежуватись лише пам'яттю в розвитку пізнавальної діяльності не доцільно.

Одним із основних психічних процесів, який потрібно розвивати у дітей старшого дошкільного віку є уява. За допомогою уяви створюються нові образи, вона є основою творчої діяльності дитини. Уява дітей характеризується багатством проявів: образи наочні, яскраві, емоційно насичені. За допомогою творів усної народної творчості ми легко справимось із цим завданням, адже вони найяскравіше насичені образністю.

Мислення дітей дошкільного віку образне. Абстрактне мислення дітям також доступне, але для цього маємо побудувати так виклад матеріалу, щоб він був яскравим, базувався на конкретних прикладах, спирався на міцні знання.

Роль інтелектуальних компонентів дітей дошкільного віку підвищується поступово, залежно від опанування загально-пізнавальними навичками і вміннями (прийомами синтезу та аналізу, абстрагування і узагальнення), розширення та поглиблення знань про довкілля. Ці процеси дають можливість проникати в сутність явищ, виявляти існуючі закономірності, взаємозв'язки між ними.

Дошкільне дитинство є періодом первісного формування особистості, розвитку особистісних механізмів поведінки. Упродовж цього періоду відбувається інтенсивне дозрівання організму дитини, створюються необхідні передумови для розвитку самостійності, засвоєння нових форм соціального досвіду за допомогою виховання та навчання. Основні психологічні особливості дітей у цей час - це пізнавальний розвиток, розширення їх кругозору.

Поступово у дошкільному періоді розвитку дитини зростає роль мовлення у функціонуванні мислення, за допомогою якого дитина мислено ("про себе") оперує об'єктами, порівнює їх, розкриває їхні співвідношення та властивості, вчиться виражати свої думки. Дошкільник намагається правильно розуміти явища навколишньої дійсності, з'ясовувати причинно-наслідкові зв'язки, які встановилися а існують між ними.

Діти надзвичайно чутливі до суперечностей у своїх судженнях, прагнуть навчитися узгоджувати їх, стараються міркувати логічно. Необхідною умовою досягнення результату є обізнаність з об'єктами, які є у їхніх міркуваннях. Твори усної народної творчості легкі для сприйняття, часто базуються на логічних зв'язках, послідовностях, написані доступною для дітей мовою, переважно розмовною, тому вони є хорошим прикладом для розвитку

мислення. Розвиток мислення дітей дошкільного віку значно прискорюється², якщо він відбувається не стихійно, а в умовах цілеспрямованого і правильно здійснюваного керування з боку дорослих за цим процесом. У дошкільному віці розвиток мислення тісно пов'язаний із позитивними зрушеннями, які відбуваються у мовленні дітей. Швидко зростає словниковий запас дошкільника. У досягненні семирічного віку дитиною він складає 3500-4000 слів. До іменників та дієслів додаються прикметники, займенники, числівники та службові слова. Дитина вчиться правильно ними оперувати, розуміти їх та влучно використовувати в живій розмовній мові. Важливу роль в особистісному розвитку дітей дошкільного віку посідають твори усної народної творчості. Вони збагачені розмовною лексикою, діалектизмами, що сприяє збагаченню лексичного запасу, різнобічному розвитку дитини. За допомогою фольклору дошкільнята опановують фонетичну будову рідної мови, вчать вільно артикулювати окремі звуки, поєднувати їх у звукосполучення. Цьому сприяють такі малі види фольклорних жанрів, як скороговки, лічилки, пестушки, забавлянки та ін.

У дошкільному віці відбувається подальша диференціація функцій мовлення. До функції спілкування додається функція планування діяльності та її регулювання за допомогою засобів мовлення. Мовленнєва діяльність стає засобом планування, переходячи з кінця дії на її початок, коли дитина бачить результат діяльності. Цю функцію можемо підсилити, коли читаємо дітям казки або вірші, чи вивчаємо пісні, які мають однакові початок або закінчення. До прикладу можемо навести пісню « А ми просо сіяли, сіяли», веснянку-гру « Соловеечку, сватку, сватку», де є причинно-наслідкові зв'язки між діями героїв або елементи завершеної дії. Появляється внутрішнє мовлення. Воно є результатом розвитку словесно-логічного мислення, яке виникає у практичній діяльності. Застосовуючи, наприклад, народні пісні чи казки побутового характеру, ми тим самим впливаємо на внутрішнє мовлення дитини.

Пізнавальна активність дитини ²¹ буде розвиватися у процесі мовленнєвої діяльності ефективно лише за реалізації психолого-педагогічних умов. С. Висоцький у своїх дослідженнях зробив висновок, що педагогічними умовами розвитку пізнавальної активності є сукупність об'єктивних можливостей змісту навчання, методів, прийомів, організаційних засобів .

Розглянувши і врахувавши умови, завдання, принципи формування пізнавальної активності дітей дошкільного віку, можемо дати характеристику змісту пізнавальної активності. Науковці Л. Калмикова, В. Кузьменко під змістом пізнавальної активності розуміють систему знань, умінь і навичок, якостей і рис особистості, поглядів і переконань, стійких звичок поведінки, якими потрібно навчитися оволодівати, які відповідають поставленій меті та завданням навчання і виховання, тобто, сформувати всебічно розвинену особистість. Зважаючи на те, що пізнавальна активність є більш психологічним, ніж педагогічним процесом, а його результатом є не самі знання про об'єкт, а можливість оптимального оволодіння знання із довкілля, художньої літератури, мови, можемо сказати, що *змістом пізнавальної активізації дітей дошкільного віку в процесі мовленнєвої діяльності є різні форми мовлення і спілкування.*

На думку дослідника І.Д. Беха, у дошкільному віці мовленнєва діяльність має два види: *говоріння і слухання-розуміння*». За визначенням А. Богуш: «Говоріння – це продуктивний вид активної мовленнєвої діяльності, активний процес здійснення спілкування, зовнішнє вираження способу формування та формулювання думки засобами мови» [6, с.64].

Результатом говоріння є дія учасників спілкування. Для того, щоб забезпечити процес говоріння дітей дошкільного віку, потрібно:

- а) створити мотив говоріння;
- б) забезпечити внутрішнє оформлення висловлювання;
- в) створити відповідні умови для інтонаційних засобів вираження думки

Слухання – це процес сприймання мовлення на слух, результатом якого² є розуміння чи нерозуміння тексту. Розуміння і сприймання дитиною тексту повністю залежить від іншого учасника спілкування: наскільки зрозуміло, ясно, чітко висловлюється мовець, від темпу його вимови, виразності мовлення, встановлення контакту зі слухачем .

У процесі навчально-мовленнєвої пізнавальної діяльності відбувається навчання дітей говоріння і слухання. Під навчально-мовленнєвою пізнавальною діяльністю розуміємо організований, цілеспрямований процес використання мови , щоб сформувати у дітей дошкільного віку мовленнєві навичок і вмінь, що обслуговують різні види пізнавальної діяльності: музичну, художню, математичну, природничу та ін. Взаємозв'язок з різними видами і формами усної народної творчості сприятиме розвитку навчально-мовленнєвої пізнавальної активності. Навчально-мовленнєва діяльність дітей передбачає і активацію, і активізацію мовлення. Під активацією мовленнєвої діяльності розуміють перехід можливості в дійсність; утворення нових мовленнєвих структур: монологу, діалогу, складних речень, пояснень, що виникають у процесі розвитку суб'єкта в інших видах пізнавальної діяльності. Активізація мовленнєвої діяльності - це не тільки результат формування мовленнєвої активності в конкретному спілкуванні, а й процес розвитку мовленнєвих навичок, оволодіння мовною системою.

Науковець А. Богуш стверджує, що навчальна діяльність є одним із видів пізнавальної діяльності. Навчальною діяльністю є та діяльність, під час якої діти дошкільного віку оволодівають науково-теоретичними поняттями, загальними способами виконання завдань, зміст яких втілюють ці поняття. Навчальна діяльність є одним із видів пізнавальної діяльності тоді, коли вона спрямована на самостійний пошук. Діти вміють самостійно знайти способи розв'язання завдань, оцінюють свої дії та результати, тобто відбувається усвідомлення того способу, завдяки якому здобувають нові знання. Таке усвідомлення стимулює дітей формування нових пізнавальних дій, способів

виконання практичних і пізнавальних завдань. Наприкінці навчання у ²закладі дошкільної освіти пізнавальна активність дітей досягає високого рівня розвитку, який є безпосереднім свідченням готовності до навчання дитини в школі, оскільки оволодіння знаннями передбачає сформовану пізнавальну спроможність.

У період дошкільного дитинства починає формуватись особистість дитини. Цей процес тісно переплетений з розвитком емоційно-вольової сфери. Джерелом емоційних переживань дошкільника є її діяльність, спілкування з оточуючим світом. Засоби усної народної творчості сприяють розвитку глибших та стійкіших емоцій, пов'язаних не лише з предметами, які їх оточують, а й з тими, які постають в її уяві. Фольклор збагачений описом предметів побуту, рослинного та тваринного світу, тут набагато глибше, чіткіше розгортається різнобарв'я кольорів, дуже точно вказується на ознаки предметів. Вони викликають передусім позитивні емоції процесом виконання даних творів. Казки, загадки, прислів'я, приказки, пісні в своїй основі несуть смислове навантаження на певну ознаку, різнобічно характеризують її. Це може бути як святкування якогось свята, так і художній опис навіть якоїсь позитивної чи негативної риси характеру.

Набуваючи певного соціального досвіду, зростає потреба в товаристві ровесників. Таким способом розвиваються соціальні емоції (уподобання, симпатії, антипатії та ін.). Виникають інтелектуальні емоції. Найчастіше зустрічаємо у казках опис певних почуттів, які викликає як негативний персонаж, так і позитивний. Це сприяє формуванню моральних почуттів дитини, таких як почуття власної гідності. Велике значення у формуванні моральних якостей мають дитячі уявлення про позитивні еталони, які сприяють виробленню моделі власної поведінки. На прикладах героїв, які зустрічаються у фольклорних творах, дитина вчиться завчасно передбачати наслідки, які супроводжуються поганими вчинками і діями. Таке емоційне передбачення відіграє вирішальну роль у формуванні моральної поведінки дитини. Дошкільник починає бачити себе як самостійну людську істоту,

відособлену від дорослого. При цьому свою поведінку все ж зорієнтовує² на дорослого. Вчинки та стосунки з людьми бере як зразок для наслідування. Головну роль у засвоєнні зразків поведінки має оцінка, яку авторитетна для дитини людина дала іншим дорослим людям, дітям, героям казок, легенд чи розповідей. Таким чином з'являється новий тип поведінки, яку називають особистісною. Дошкільник зіштовхується із двома бажаннями: як хочеться, і як треба, орієнтуючись на поведінку певного персонажа.

На розвиток вольових якостей дитини дошкільного віку позитивно впливає гра. Відособлюючись від дорослого, діти вступають в активні взаємини з іншими дітьми, які реалізуються передусім у грі, де за правилами необхідно діяти як усі, виконувати заздалегідь визначені дії. Усна народна творчість багата на такі ігри, у яких попри це, ще й щедро відбиваються звичаї та традиції, за допомогою яких дитина пізнає минуле, вивчає історію рідного народу. Дитина робить перші кроки у самопізнанні, звертає увагу на окремі частини тіла, вчинки та переживання, дії та особистісні якості. Відбувається розвиток самосвідомості. Граючи у спільну гру, діти порівнюють свої досягнення із здобутками інших, оцінюють наслідки і можливості своєї роботи, вчать контролювати свої емоції і ставити перед собою конкретні цілі. На прикладах вчинків героїв народних творів діти формують свою самооцінку.

Народні традиції, описані у творах усної народної творчості, мають великий вплив на дитину у даний період розвитку. У дошкільному віці закладається та база, на основі якої у подальшому буде формуватися характер дитини, її поведінка. Дорослі сильно впливають на дитину у цей період, від них залежить, яку інформацію діти отримують і як в подальшому вони її будуть сприймати і переосмислювати. Тому потрібно подавати достовірну інформацію про оточуючий світ, навколишнє середовище, взаємостосунки між людьми, підкріплену розповідями про історію свого народу, звичаї, традиції, культуру та досвід попередніх поколінь. Важливо ознайомлювати дошкільників з народними звичаями, святами, обрядами, які є базою усної

народної творчості на заняттях у дошкільних закладах. Слід зазначити, що кращого результату можна досягти тоді, коли це підкріплюється ще й у сім'ї, вдома. Фольклорні твори легко запам'ятовуються та сприймаються, тому дітям у задоволення з ними працювати. Усна народна творчість є невід'ємною частиною народних традицій, а вони у свою чергу допомагають формувати національний характер, національну свідомість, сприяють особистісному розвитку дошкільників, формують самосвідомість дитини. Саме тому важливо уже з дошкільного віку ознайомлювати дітей з народними традиціями.

1.3. Малі фольклорні жанри: прислів'я, приказки, загадки, жарти, скоромовки та інші твори невеликого обсягу.

Специфікою дитячого фольклору є орієнтація на юних читачів, а то й слухачів. Твори для малят містять у собі багатий матеріал для їх виховання, оскільки доступними засобами народної поезії наші пращури намагалися озброїти дитину важливими знаннями про навколишній світ, про моральні чесноти, про культуру рідного краю. За своєю природою дитячий фольклор скерований на вдосконалення потреб дитини у спілкуванні з батьками, ровесниками, на саморозвиток та виховання, набуття практичного життєвого досвіду особистості.

До малих фольклорних жанрів, або форм належать прислів'я, приказки, загадки, жарти, скоромовки та інші твори невеликого обсягу.

Прислів'я та приказки – це найдавніші і найбільш поширені в народі жанри усної народної творчості. Записи їх можна знайти у багатьох джерелах, починаючи з давніх писемних пам'яток Київської Русі. Це стійкі афористичні вислови, які у точній, стислій формі висловлюють думку про життєві явища, реалії дійсності, людські вчинки чи риси характеру. Вони взяті з різних джерел народної словесності на основі спостережень за навколишнім життям, відзначаються влучністю вислову і загущеністю думки. Прислів'я та приказки

увібрали в себе світогляд народу, його багатовіковий досвід і становлять³ невід'ємний пласт людської філософії - скарбницю мудрості .

Приказки та прислів'я у народі називають приповідками. Найдавніша назва-притчі. Вони є узагальненою народною пам'яттю, висновками з життєвого досвіду. У своїй структурі прислів'я та приказки несуть начебто звіт правил, якими людина керується у повсякденному житті. Вони рідко констатують якийсь факт, частіше рекомендують чи відкидають, схвалюють або засуджують, остерігають чи повчають, бо за ними стоїть авторитет поколінь.

Прислів'я і приказки, відносячись до одного жанру, відрізняються деякими структурними особливостями. Прислів'я - це довершений за змістом вислів, граматично й інтонаційно оформлене судження, яке має двочленну структуру, форму складного речення: «Є в глечичку молоко, та голова не влізе». В. Даль дає таке визначення : прислів'я - коротка притча, в якій висловлюється судження, присуд, повчання, а приказка – простий вислів, який не містить притчі, судження, висновку. Приказка – це короткий образний вислів або мовний зворот, який дає влучну характеристику людині, її вчинкам, явищам природи: «Гнатися за двома зайцями». Прислів'я містять повне вираження думки, приказка думку висловлює неповно, часто є частиною прислів'я. Прислів'я і приказки відображають соціальну нерівність, бідність і багатство («Гроші йдуть до багатого, а злидні – до бідного»). У прислів'ях прості люди виступають носіями чесності й справедливості («Доки багатий стухне, то бідний з голоду спухне»), кривду ж творять багатії, пани, чиновники, судді («Юристи на руку нечисті»). У багатьох прислів'ях і приказках присутні персоніфіковані образи Правди, Кривди, Біди, Злиднів, Горя («Правда в постолох, а кривда в чоботях»), використовується народна символіка й алегорія («Доки сонце зійде, роса очі виїсть»). У приказках та прислів'ях нерідко згадуються птахи й звірі, порвняння їх характерних рис із рисами людей. Так вовк завжди був уособленням жорстокої людини («У кого серце

вовче, той їсть кого хоче»), заєць – боязливої («І заєць тоді смілий, коли лев у клітці»), лисиця – хитрої («Говорить, як лисиця, а за пазухою камінь держить»), свиня – нахабною, безсоромною («На свиню хоч і сідло надінь, однак конем не буде»). Такі ж переносні ознаки у прислів'ях і приказках властиві і птахам: орел, сокіл – сильний, швидкий («Не вчи орла літати, а солов'я співати»), сокола – говірлива, ворона – криклива («Всяка сокола від свого язика страждає», «Ворона хоч мала, а рот – великий»).

Прислів'я та приказки невіддільні від життя народу, як його мова, пісня. У них відображений гострий розум, глибокі естетичні почуття, колоритний духовний світ і високу мораль. Вони являються великим народним багатством, справжнім скарбом, який потрібно свято берегти і передавати від покоління до покоління як скарбницю життєвого досвіду.

З прислів'ями та приказками багато спільного мають загадки. Їх об'єднує метаморфічність, що базується на спостереженнях за природою та побутом, лаконічність, істинність та чіткість викладу. Загадки мають теж переносне значення вислову, що дозволяє іноді вжити їх як прислів'я. Через те встановилася традиція об'єднувати ці два жанри у спільних збірках. Специфіка загадок полягає у тому, що вони у завуальованій, алегоричній формі зашифровують якийсь предмет чи явище, дають завдання відшукати його первісне значення. Слово «загадка» походить від слова гадати - думати. За допомогою загадок народ виявляє свою велику досяжність, здатність робити дуже цікаві, часом надзвичайні порівняння та зіставлення. Наприклад, мороз у загадках - це квітникар («Хто ж цей диво – садівник, Що зробив такий квітник?»); рукавичка – хатинка (Хоч хатинонька маленька, та затишна і тепленька: як мороз кусається, п'ять братів сховається»), а морква – це дівчина з пишною косою («Сидить дівчина в коморі, а коса її надворі»).

Загадки - це стилістичні короткі поетичні твори, в основі яких лежить метафоричне запитання. Щоб відгадати загадку, треба навчитися зіставляти життєві явища на основі їх подібності або спорідненості. Найголовнішими

ознаками загадок є конкретність теми, лаконізм, сконцентрованість думки,³ стійкість традиції та велика усталеність образності. Характер образності в загадках максимально конкретний, пов'язаний з реальним навколишнім життям і побутом народу.

За допомогою загадок ми загострюємо мислення, розвиваємо мовлення, увагу дітей, і тому загадки широко використовуються для розвитку мислення. Адже дитина щоб відгадати загадку, повинна сприйняти поставлене питання і дати відповідь. У давні часи уміння відгадувати загадки було мірилом мудрості і розуму. Ці золоті зернята народної мудрості маленькі, але дорогоцінні, завжди служать і служитимуть справі виховання високих естетичних смаків нашого народу.

Успішним у розвитку розумової діяльності буде застосування загадок як проблемних завдань. Загадки важливо зробити двигуном розумової діяльності, вони спрямовують дітей на пізнання навколишнього світу. Загадка відіграє важливу роль у розвитку та становленні особистості дошкільника. Чим легше дитина відгадує загадку, тим вищий її інтелект, бо при цьому залучені усі психічні процеси: мислення, пам'ять, уява, узагальнення, сприйняття. Загадки є діагностичним засобом для вихователів: дозволяють виявити ступінь спостережливості, кмітливості, розумового розвитку, а також рівень розвитку творчого мислення дитини. Головні ознаки загадки:

- загадка за змістом є хитромудрим описом, який треба розшифрувати;
- у загадках опис нерідко оформлений у вигляді запитальної пропозиції;
- чіткий, лаконічний опис;
- загадці часто властивий ритм.

Навчати дітей складати загадки потрібно з виховання у них вміння спостерігати, різносторонньо сприймати предмети та явища. Спочатку треба навчити бачити світ у різноманітних залежностях та за'язках, у фарбах, звуках, русі та зміні. Це все дає прекрасну основу для того, щоб процес

придумування загадок відбувався легко та невимушено.

У сучасному дитячому садку загадки використовуються як дидактичний, захоплюючий засіб у навчанні та організації дозвілля дітей. Відгадування загадок активізує словник дітей, розвиває вміння виділяти суттєві ознаки предметів. Розгадуючи загадки, у дітей розвивається допитливість, інтерес до рідної мови. Розгадки до багатьох загадок здаються смішними та несподіваними, тому розвивають почуття гумору, вони привчають мислити творчо та нестандартно. Для навчального процесу це і є той опорний пункт, на якому зосереджується увага, формується повне уявлення про зображуваний предмет чи явище. Загадку можна використовувати на прогулянці, граючи в ігри, а також у побуті. Вона заставляє дитину думати, розвиває спостережливість, розуміння та пізнання навколишньої дійсності. Загадки дозволяють розвивати логічне мислення дітей, формують навички сприйняття та використання мови. Тому загадка – це не тільки гра, а й засіб навчання, виховання, розвитку дітей. Виділяють найважливіші корекційно-розвиваючі можливості загадок:

- розвиток винахідливості, кмітливості;
- стимуляція розумової активності;
- розвиток пам'яті, мислення, уваги, уяви;
- збагачення словникового запасу ;
- розвиток сенсорної сфери.

Розглядають такі *види* загадок.

Прямі загадки. У них за допомогою алегорій, прямих і непрямих характеристик описується загаданий предмет чи явище. Вони можуть бути розмовної та віршованої форми.

Загадки-римування. Вирізняються легким відгадуванням, адже потрібне слово добирається за допомогою рими. Такі загадки сприяють розвитку

інтелекту дітей дошкільного віку, пробуджують їх фантазію та уяву, допомагають отримати перші уявлення про віршовану форму і римування.

Загадки-обманки. Вони теж римуються, але відгадку потрібно підібрати не в римованій формі, а за змістом. Якщо ж сказати відгадку у риму – вийде смішне, нісенітниця. Дані загадки вчать дітей бути уважними і думати наперед, не піддаватися обману.

Загадки на образне мислення. Такі загадки розгадуються, якщо розглядати питання не буквально, а образно. Розгадка може мати двозначне трактування.

Математичні загадки розгадуються за допомогою підрахунків, але часто мають на увазі використання і логічного, і образного мислення. А інколи це проста математика, обрамлена в образну народну мову.

Не менш цікаво та корисно складати свої власні загадки. Це вчить дитину говорити коротко, образно, але яскраво, допомагає знайти схожість між несхожими речами, побачити знайомий предмет чи явище з нового, незвичайного боку.

Загадка має велике значення у становленні особистості дитини, рівні її загального розвитку. Чим легше дитина відгадує, тим вищий ступінь її інтелекту, оскільки при цьому йде розвиток всіх психічних процесів.

До перлин усної народної творчості належать і **прикмети**. Так само, як і прислів'я про природу, вони дуже давнього походження. Але прислів'я швидше стверджують добро, нещадно картають зло.

Люди спостерігали, що одне і те ж природне явище в одну і ту ж пору року спричинює аналогічне явище чи має вплив на нього в іншу пору того ж року. Наприклад, якщо навесні випадали рясні дощі, то влітку щедро родили урожаї, а якщо гарно цвітуть дерева і квіти – буде добрий медозбір. Ці явища прив'язувалися до якогось дня, що запам'ятовувався, переважно святкового.

З прикметами тісно переплетені **прислів'я-спостереження** про ³ зміну погоди, у яких йшлося про вплив погодніх умов на хід сільськогосподарських робіт. Наприклад, настання весни говорили: «Довгі бурульки – до довгої весни», про тяжкі переднівки раннього літа : «Петрівка – на хліб катівка», про збір урожаю : «На Іллі новий хліб на столі». У прислів'ях-спостереженнях згадувалися лише ті свята, які були пов'язані з землеробством.

За тематичними рубриками прикмети класифікуються:

- природа: земля, небо, місяць, зорі, явища природи, тваринний світ, рослинний світ;
- людина: будова тіла, життя і смерть, житло, їжа, одяг, взуття, побутові речі;
- трудова діяльність людини: освіта, звичаї та обряди, музика, абстрактні, загальні, умовні та зібрані поняття;
- різні.

Скоромовка – невеликий твір, який переважно складається з однієї фрази, побудований на поєднанні чи повторенні слів і звуків, ускладнених для вимови. Зазвичай скоромовки мають форму ритмізованої прози, іноді римованої. Головним чином побутують у дитячій аудиторії. Розважальний характер скоромовки сприяє реалізації практичних функцій розвитку мовних органів дітей. Цей жанр усної народної творчості побудований так, що в його основу покладено не зміст, а звукове оформлення. Приголосні і голосні звуки розміщуються у скоромовках таким чином, щоб вимова була ускладненою. Це своєрідна гра звуків. Скоромовки у переважній більшості мають ритм і легко запам'ятовуються. Їх використовують для виправлення дефектів мовлення.

Як фольклорний жанр скоромовки українському дитинознавстві мають такі функції:

- емоційно-вольова - виховує в дитини любов до рідної мови, її фонем,

розвиває бажання досягти чіткості у вимові тих чи інших звуків, подолати певні мовні перешкоди, удосконалити свій мовний апарат;

- пізнавальна – дозволяє дитині засвоїти звуки рідної мови та оперувати ними у своїй вимові;

- практично-дійова – вдосконалює вміння правильно вимовляти слова, вести діалог;

- естетична – виховує почуття ритму, відчуття такту мови.

Лічилка – один із малих фольклорних жанрів, римовані лаконічні віршики від п'яти до десяти рядків, призначені для розподілу ролей під час гри, визначення послідовності участі в ній. Виконуються в чіткому порядку. В основу багатьох лічилок покладена лічба. Деякі дослідники звертають увагу на те, що у лічилках лексика - це такий собі «заум», слова, позбавлені сенсу. Можливо, це явище є наслідком їх генетичної спорідненості з давніми магічними ритуалами ворожіння, більшість з яких також не мали чіткого лексичного значення. Лічилки мають прикладне значення. Вони виконують функцію вибору та визначення дій учасників гри, перераховують всіх, хто бере участь у грі. Лічилки здебільшого бувають римованими з гумористичним змістом, процес перерахування може бути завуальованим. Назва походить від самої функції перерахування та наявності в текстах числівників.

Найбільш імпровізованим жанром диячого фольклору є **прозивалки** – невеликі за змістом римовані твори, що є реакцією дитини в момент сварки чи суперечки. Вони можуть супроводжуватись різними гримасами, жестами або діями, є проявом безпосередності дитячого самовираження, ставлення до іншої людини: незадоволення, ворожості, розпачу, гніву. Прозивалки виникали як відповідь на образу, недобррозичливе ставлення. Вони несуть у собі недооцінку чеснот, певні жести та гримаси, бажання виправдатися через дошкульне слово, покарати кривдника, відновити спаведливість, стати на захист скривдженого. Частим приводом до створення прозивалок були і

зовнішні вади людини: плаксії, ледацюги та ін.

Мирилки – це короткі віршовані твори, які діти говорять на знак примирення. Вони за своїм призначенням протилежні до прозивалок, тому використовуються з метою відновлення товариських стосунків. Витоки цього жанру треба шукати у фольклорі та обрядових дійствах, адже вони нагадують обряд так званого «кумування», коли дівчата й хлопці завивали гілки дерева на березі річки у вигляді кола, обнімаючись через нього.

Прислів'я, приказки, лічилки, мирилки, прозивалки, загадки та прикмети як і народ, безсмертні, це коштовні, вічно сяючі перлини усної народної творчості. У них усе живе і дихає, сумує і радіє, органічно поєднується історія та сучасність українського народу.

Створений століттями матеріал малих фольклорних форм у поєднанні з буденністю поступово перетворе її, і як результат – з'являється поетизація звичайних предметів і явищ, підкреслюється їх достовірність, збагачується мова дитини і дорослого.

Виховна можливість народної культури полягає в тому, що вона дає можливість чітко зрозуміти прихований зміст найважливіших моральних категорій і понять: щедрість-жадібність, добро-зло, честь, скромність, борг і т.д. Перевага тут віддається фольклорному матеріалу, його моральній сутності. Звертатися до багатства українського фольклору особливо необхідно ще й тому, що він має свіжий і очищаючий впливає на маленьку людину. Через нього вона пізнає серцем рідний народ, стає духовним спадкоємцем його традицій, виростає справжньою людиною.

1.4. Педагогічна цінність казки у формуванні особистості дитини.

Кожне суспільство зацікавлене в збереженні і передачі накопиченого досвіду, інакше стає неможливим його розвиток та існування. Це у свою чергу залежить від системи виховання та освіти, яка формується з урахуванням особливостей світогляду даного суспільства. Становлення морально-етичних

норм, підготовка дітей до самостійного життя - найважливіша умова розвитку нації.³

Дошкільне дитинство – період становлення особистості, коли починає формуватися характер, ставлення дитини до навколишнього світу, до людей, суспільства, засвоюються норми поведінки. Цей період розвитку вважається найбільш чутливим для дитини. Великий вплив на неї у цей період розвитку має казка.

Як і багато поколінь тому, казки сьогодні є найпотужнішим елементом стимуляції дитячої уяви, творчості, фантазії і розвитку в цілому. Роками в казці закладався величезний естетичний потенціал, який виявляв себе в яскравому, романтичному зображенні казкового світу, у виразності образів та ідеалізації позитивних героїв. Колоритна, яскрава мова казок захоплює дитину, викликає в її уяві чудові образи, пробуджує фантазію.

Казка завжди має повчальний зміст, вона здатна ненав'язливо виховувати дитячу душу. Факт виховного впливу казки на дошкільника не викликає сумніву. Завдяки казці вони пізнають світ не тільки розумом, але і серцем. Точніше, не тільки пізнають, а й відгукуються на явища та події, які бачать довкола себе, виявляють своє ставлення до добра і зла. Казки неводять дітей у мрійливий, фантастичний світ, де збуваються всі бажання, вони вчать жити і вміють лікувати.

Процес виховання – це поступове залучення дитини до світу духовних цінностей. У наш час особливої ваги набувають такі загальнолюдські цінності, справедливість, гідність, честь, як гуманізм, патріотизм. Моральні норми складають найважливіші правила людського існування. Вони виробляються протягом тисячолітнього розвитку суспільства. Центром моралі є людина. З давніх давен усі видатні мислителі зверталися до найціннішого, що є у світі – людини, намагалися розгадати її суто людську ознаку - моральність. Одним із ефективних засобів впливу на моральний та психологічний розвиток дошкільників є народна казка.

Казка – один із найпопулярніших жанрів словесності, який являється⁴ невичерпним джерелом народної мудрості. Перебуваючи у сфері дитячого фольклору, казка, зберігаючи архаїчні елементи, плекає ідеали добра, милосердя, краси, засуджує жадібність, корисливість і нечесність. Цей жанр органічно поєднує нашарування різних історичних періодів – від зразків первісного сприйняття дійсності до її філософського переосмислення.

Розглядаючи казку крізь призму її навчально-виховних можливостей можна сказати, що вона органічно входить у світ дитини, допомагає їй у сприйнятті світу, переносить у сферу реалій вимріяне, допомагає справитися із труднощами і страхами, негативними імпульсами.

Казки завжди були одним із найбільш популярних жанрів серед дітей. В.О. Сухомлинського сказав про казку, що це активне естетичне мистецтво, яке охоплює усі духовні сфери: почуття, уяву, розум, волю. Казковий жанр розвиває мислення дитини, сприяє створенню інтелектуальної атмосфери в колективі дітей.

Казки мають велику емоційну силу впливу на дітей, вони викликають різноманітні почуття та переживання, здатні викликати сильні емоції. Захоплюючий зміст, самотність дійових осіб, поєднання реальності і фантастики, образність та експресивність мовлення казки несуть позитивний заряд для дошкільників. Вона сприяє формуванню чітких морально-філософських, гуманістичних уявлень про навколишній світ, про перемогу добра над злом.

Казка потрібна кожній дитині як духовний хліб, який ніколи не проїдається. Вона зачаровує образністю рідного слова, його милозвучністю, колоритністю персонажів, особливостями характеру, багатством природи. Казкові герої викликають у дітей співчуття, співпереживання.

Деякі дослідники зазначають, що дітей не завжди задовольняють невизначені ситуації у казках, коли важко встановити, хто хороший, а хто

поганий. Вони прагнуть одразу виділити позитивних героїв, стають на їх бік, а до всіх, хто їм заважає, ставляться негативно. Буває, що навіть неживі предмети викликають критику, якщо дитина не знаходить винуватого. Чітка й нескладна характеристика героїв допомагає дітям розібратися у їх діях, визначити своє ставлення до них, дати адекватну оцінку їх поведінці. Завдяки казці дошкільники мають змогу познайомитися із такими поняттями як добре чи погано, вірно і невірно та ін. Казкові герої вчать дітей оцінювати свої та чужі дії, як правильно поступати у тій чи іншій ситуації і які наслідки можуть мати певні вчинки.

Казка завжди була невіддільною від краси, тому сприяє розвитку естетичних почуттів, які співзвучні із благородством душі, чуйністю, добротою. Казка допомагає дитині пізнати світ не лише розумом, але і серцем. Існує унікальний досвід по створенню кімнати казок, де діти мають можливість не тільки познайомитися з нею, але й пробують створити свою казкову історію, побути у ній головними персонажами.

Для того, щоб дитина була готова до життя, могла впевнено почуватися в цьому великому світі, необхідно її озброїти соціальними вміннями. Казка виробляє вміння керувати своєю поведінкою, вчить правильно будувати свою комунікацію з іншими людьми. На прикладі казкових героїв ми маємо можливість навчити дошкільників відчувати і розуміти іншу людину, її почуття та емоції. Із казок черпається перша інформація про взаємостосунки між людьми, вони зберегли для нас загальну людську мораль.

Співіснують різні думки з приводу впливу казки на дитину. Вони виховують в дитини такі важливі якості, як сміливість, хоробрість, рішучість. Тому ми можемо спиратися на багатовіковий досвід попередніх поколінь, який зберігся в казках у педагогічних цілях. Ми маємо привчати дитину до подолання труднощів. Оберігаючи її від реальності, далекої від ідеалу, ми тільки створимо їй зайві проблеми. Виростаючи, вона не зможе об'єктивно сприймати події, вирішувати житеві труднощі, росте нерішучою, боязкою.

Цього всього можна запобігти, якщо аналізувати казкові твори разом з дітьми⁴ на ранньому етапі розвитку, з кожним новим прочитанням все більш ускладнювати завдання. Використовуючи різні методи пояснення змісту, можна домогтися повного розуміння казки. А це означає, що у складній ситуації вона послужить дитині хорошою опорою в житті.

В розвитку дитини важливою ознакою є повторне прочитання казки. Це нова сходинка, по якій вона піднімається на вищий рівень духовного та інтелектуального розвитку. Діти, слухаючи казку, переживають за героїв знову і знову. Тепер для них стають важливими уже не позитивні моменти казки, а непомітні при першому прочитанні подробиці сюжету і особливості характерів персонажів. Так дитина вчиться акцентувати увагу на деталях, а казкові герої, їх характеристика наповнюється новим змістом, більш реалістичним. Якщо дитина просить ще раз прочитати їй казку, це означає, вона щось недостатньо добре зрозуміла і хоче розібратися в цьому. Треба добре пояснити цей момент. Казка гармонійно вписується в процес гри як засіб естетичного та пізнавального впливу. Для дитини є головним розвиток сюжету, присутність героїв, визначення їх характеру. Тому повторне прочитання казки дає можливість більш докладно проаналізувати незрозумілі моменти, навчити дитину усвідомити, навіщо потрібен сильний і благородний характер, чому йде покарання за погані вчинки і т. д.

Привертають увагу дошкільників у казках і чарівні здібності головних героїв: незвичайна сила, розум, вміння літати, перетворюватися. У віці 3-5 років дітям важко пояснити природу чарівництва, тому можна просто дати зрозуміти, що це - реалізація мрії. Пройде час, і казковість перетвориться в свідоме прагнення досягти бажаної мети. До дітей прийде розуміння, що для того щоб досягти певних результатів в житті, треба володіти не лише деякими властивостями характеру, а постійно розвивати їх. З тією ж метою не слід оберегати дітей і від лякаючих описів страшних явищ, предметів, лиходіїв, зображених у казках. Дошкільник повинен знати, що навіть найвищому

ступеню зла протистоїть більш витончена форма добра. І тільки у такому⁴ випадку відбувається протистояння на рівних між позитивними і негативними персонажами в казці і очікувана перемога останнього.

У кожній людині на рівні підсвідомості закладено прагнення відповідати загально прийнятими, встановленим століттями способами мислення і поведінки. Тому почуття і вчинки позитивного героя дитина переносить на себе. Це спершу проявляється зовні: вона починає використовувати деякі мовні звороти, властиві для героїв, далі вчинки цього персонажа беруться за основу особливості поведінки дитини, поступово відображують її власні дії. Йде усвідомлення того, що на добро не можна відповідати злом, ображати молодших і слабших. Так виробляються потрібні моральні критерії. Моральні засади виховання починаються з того, що вона бачить, чує, що відгукується у її душі. За допомогою казки формуються позитивні морально-естетичні якості дитини.

Виховуючи казкою, слід відзначити гендерний підхід у вихованні. У гендерному відношенні усі казки допомагають сформувати жіночі і чоловічі риси характеру. Візьмемо до прикладу казки «Троє поросят», «Колобок». У них показаний метод боротьби для чоловіка. На основі цих казок хлопчикам можна пояснити типологію суперника, сценарії боротьби з ним і важливість здобути перемоги. У протистоянні з одним супротивником необхідна сила, з іншим – винахідливість, обачність, надійна команда. Такі казки спрямовують до адекватного сприйняття дійсності, дають перші уявлення про небезпеку, вчать цінувати добро. Вони формують чоловічі риси характеру: мужність, безстрашність, відвагу, вміння протистояти труднощам, повагу і любов до мами.

Такі казки, як «Кривенька качечка», «Гуси лебеді» допомагають формувати жіночі риси характеру. Із цих казок дівчинка отримує певні знання про життя головних героїнь. І на цій основі вчиться сприймати себе як берегиню домашнього вогнища, вправну господиню, рукодільницю. А ще

хоче почувати себе захищеною і спокійною, бо поруч з нею буде надійне⁴ плече. Саме тому казки є ефективним засобом формування особистості і національних рис характеру.

Моральні почуття дітей формуються в єдності з етичною поведінкою. Після прочитання казки важливо провести невелику бесіду з дитиною. Так можна розкрити характер персонажів, обговорити їх дії і вчинки, проаналізувати негативні і позитивні моменти. Від вибору казок залежить, які моральні норми сформуються у дитини.

Розвиток почуття поваги до старших органічно пов'язаний із вихованням культури поведінки по відношенню до оточуючих. Виробляється звичка бути ввічливим, готовим проявляти турботу до старших і молодших, ставитися дбайливо до результатів праці дорослих. Триває формування культури мови та позитивних рис (чесності, скромності, терпіння, витримки, поступливості).

Можемо виділити основні завдання казки у роботі з дітьми дошкільного віку:

- інтеграція особистості дитини;
- вдосконалення вербальної мови;
- психомовний розвиток;
- розвиток креативного мислення, фантазії, уяви;
- розвиток соціально-емоційної поведінки кожної дитини;
- розвиток сенсомоторики як бази для розвитку мови, інтелекту;
- розширення свідомості та вдосконалення взаємодії з навколишнім світом;
- розвиток творчих здібностей дитини.

Таким чином, казка може слугувати сильним емоційним стимулом, який живить дитячу творчість, новим джерелом художніх вражень дітей. Чим сильніший емоційний вплив, який казка справляє на дітей, тим захоплюючіші і цікавіші їх уявлення про світ.

Практика показує, що казки можна використовувати і як засіб вивчення⁴ основ безпеки життєдіяльності. Аналізуючи казку, діти визначають позитивних і негативних героїв, вчаться правильно оцінювати їх вчинки і наслідки необдуманих дій. У дітей дуже вразлива психіка, і казка є тим універсальним засобом, що дозволяє розповідати їм без моральної і емоційної шкоди про негатив в житті і проводити паралелі із сучасною дійсністю.

Принципи вивчення казок

Перший принцип – донести до дитини інформацію про базові життєві цінності у цікавому, ненав'язливому, доступному для неї вигляді.

Другий принцип – позитивізму. Навчає дитину знаходити позитивні моменти, вірити у власні сили.

Третій принцип – принцип багатогранності, що розглядає будь-яку життєву ситуацію і казкову подію різнобічно, дає можливість дитині розширити свій світогляд.

Четвертий принцип – зв'язок між реальностями. Дитина через казковість входить у реальний світ, легше його сприймає.

Знайомство дошкільників з казкою відбувається різними способами, головне – не порушити казкову атмосферу. Можна казку прочитати вголос, виразно, з паузами для обговорення. Можна не до кінця прочитати, дати можливість дітям пофантазувати, самим придумати кінцівку. Але найкраще, коли казка не читається, а розповідається. Після читання важливо виділити мораль, обговорити. Важливо наголосити, що казка на прикладі героїв прагне нас чомусь навчити, і ми маємо самі здогадатися чому саме. Найважливіше – змусити дитину задуматися над змістом і неоднозначністю ситуації. Адже у цей момент дитина пізнає філософію життя: не можна певну подію сприймати однозначно, адже часом здається неприємна ситуація може повернутися позитивною стороною. Дуже важливо пояснити дітям, що у конкретних життєвих ситуаціях вони можуть скористатися досвідом, який почерпнули із

казки. Таким чином, казковий урок плавно перейде в реальне життя й націлить⁴ дитину на усвідомлення подій, які в майбутньому будуть відбуватися з нею.

Обігрування ситуацій з улюбленими героями казок дозволяє досягти унікальних результатів у галузі психології, розвитку та виховання дітей. Тому на сучасному етапі навчання і виховання дуже часто застосовують казкотерапію. Казкотерапія – це метод, у якому казка застосовується для інтеграції особистості, розвитку її творчих здібностей, удосконалення взаємодії з навколишнім світом.

Функції казкотерапії

У вихованні та розвитку дітей казки мають вагомe значення, виконуючи різні функції:

- діагностичну;
- прогностичну;
- виховну;
- коригувальну.

Казки добираються після того, як уже поставлена мета і визначено результат, який необхідно отримати, застосовуючи казкотерапію.

На первинному етапі казкотерапії важливу роль відіграє *діагностична функція*. Вона дозволяє визначити стан дитини і основну мету для подальшої роботи.

Прогностична функція полягає в тому, що ми маємо змогу побачити не тільки сьогодення людини, але можемо заглянути і в її майбутнє. Ця мета досягається, аналізуючи казку разом із дитиною, відповідаючи на її запитання. Завдяки цій функції у кінцевому результаті нам відкриваються особливості поведінки дитини, бачення нею навколишнього світу і стратегії подальшої роботи.

Виховна функція за допомогою нескладних сюжетів і яскравих,⁴ барвистих образів допомагає нам навчити дитину простих істин, виховати ті якості та властивості особистості, які будуть потрібні їй в певний момент для розв'язання ситуації, що склалася, і які вона зможе застосувати в подальшому житті.

Коригувальна функція казкотерапії є кінцевим результатом, який ми прагнемо отримати. Вона полягає в заміні «небажаної» поведінки на необхідну. За допомогою корекції в стані та поведінці дитини ми спостерігаємо зміни на краще.

Як ефективний засіб виховання і навчання дітей, казкотерапія може допомогти вирішити такі завдання в психолого-педагогічній діяльності:

1. Встановлення контакту з дитиною, створення зручного, відповідного віковим особливостям середовища. Дитина, будучи емоційно включеною в те, що відбувається, залюбки активізує будь-які пізнавальні процеси.

2. Входячи в образ казкового героя, дитина отримує можливість прояву багатьох почуттів: сорому, страху, образи. Це відбувається і при звичайному слуханні казки. Терапевтичний ефект можна підсилити програванням сюжету. При відтворенні ігри наближаються до психодрами, а дитина висловлює свої почуття в реальній взаємодії. Тому в програму психотерапевтичної роботи можуть входити ігри-драматизації на казкові сюжети.

3. Казки розмовляють з дитиною мовою почуттів, емоційно-насиченою, без прямої настанови. Вони допомагають дитині зрозуміти, що вона не одна у своїх страхах і переживаннях, пропонують в образній формі аналогічні ситуації, дозволяють побачити нові рольові позиції і способи дій. Безліч психолого-педагогічних підходів роблять акцент на усвідомленні морально-етичних норм, впливають на розширення поведінкового репертуару дитини.

4. Казка, залучаючи дитину в світ переживань, зберігає здатність бачити те, що відбувається довкола.

Залежно від мети казки можуть бути діагностичними, коригувальними та психотерапевтичними.

Діагностичні казки використовують на початковому етапі, вони дозволяють виявляти певні властивості особистості, проблеми, визначають рівень розвитку необхідних знань, життєвих цінностей.

Після проведення діагностики застосовують казки, основною метою яких є *корекція*, за допомогою якої формується певний стиль поведінки. Наприклад, якщо проводиться казкотерапія із замкнутою, невпевненою в собі дитиною. У процесі діагностики вдалося з'ясувати, що причиною певної поведінки є дитячі страхи, проводячи корекцію, потрібно використати у подальшій роботі казки, які допоможуть позбавити дитину від них. Після декількох сеансів казкотерапії дитина стає впевненішою в собі, може легше впоратися з труднощами.

Психотерапевтичні казки застосовують як на завершальному етапі казкотерапії, так і на будь-якому іншому. Їх використовують і замість коригувальних, і замість діагностичних. Основним завданням таких казок є дія не безпосередньо на образ мислення дитини або її поведінку, а на сферу її несвідомого, на духовну складову. Вони не дають готових відповідей на запитання, які хвилюють людину, але дають можливість їх самій відшукати. Вони переважно використовуються в роботі з дорослими, бо в дитини ще бракує знань, щоб самій знайти вихід із складної ситуації. Казки потрібно вибирати залежно від ситуації, що склалася в житті дитини, відповідно до її проблем, а також до бажаного результату.

За структурою кожна казка неординарна і складається з декількох взаємопов'язаних частин.

Початок казки знайомить дитину із сюжетом, основною темою, готує до розвитку подальших подій. Це вступ і його завдання полягає у розкритті

головної проблеми, яка буде висвітлена в казці. Він готує читача до сприймання нової інформації, до того, що нам далі готує сюжет.⁴

Основна частина – це розвиток сюжету. Вона відображає позицію головного героя, розкриває проблеми, які йому доведеться розв'язати, засоби, за допомогою яких вдасться подолати якісь перешкоди, ставлення головного героя до себе і оточуючого світу. З цієї частини казок потрібно зробити висновок, усвідомити основні проблеми героя, допущені ним помилки для того, щоб у майбутньому, зіштовхнувшись із подібною ситуацією мати можливість її подолати. У дітей таке розуміння цих проблем відбувається на підсвідомому рівні.

Завершальною частиною кожної казки є *розв'язання конфлікту, проблеми*. У ній головний герой долає труднощі, нагороджується долею за добрі справи, а зло, присутнє в кожній казці, залишається переможеним і покараним.

Кінцівка казки є найважливішою для дитини, оскільки саме там висловлюється її мораль і робляться необхідні висновки, які мали донестися до дитини.

Таким чином, кожна казка є сукупністю структурних елементів, що допомагають здійснити основні функції казок і досягти поставленої мети. Дитина, проходячи з головним героєм усі етапи, засвоює необхідні життєві цінності, навчається долати труднощі та розв'язувати проблеми.

Тематика казок обирається залежно від мети, віку, індивідуальних особливостей та конкретної ситуації, у якій опинилася дитина. Головною темою у дитячих казках є боротьба добра і зла. Вони вчать бути добрими, чуйними, співчутливими. З них дитина дізнається, що, роблячи хороші вчинки, отримуєш винагородження, а за зло будеш покараний якщо не людьми, то долею.

51

Наступною темою, порушеною у казках - є позбавлення дитини від негативних особливостей, які їй мішають, наприклад агресії. Слід пам'ятати, що агресія є в кожній людині. Якщо вона виявляється в міру і лише за потреби, то це норма, але у випадках, коли вона заважає повноцінному спілкуванню, необхідно працювати над нею, намагаючись змінювати свою поведінку. У кожній казці завжди присутній негативний персонаж, який проявляє свою агресію стосовно інших. На таких прикладах дитина розуміє, що своєю агресією можна завдати шкоди не тільки іншим людям, але і собі. Агресія має властивість бумеранга, вона повертається в початкову точку, в конкретному випадку - до агресивної людини.

Не менш важливими є казки, які націлюють на підвищення самооцінки дитини, розвивають впевненість у собі, власних силах. Самооцінка і віра в себе залежать від образу мислення, від уявлень дитини про щастя, від бажання його досягти. За допомогою таких казок дитина розуміє, що досягнення поставленої мети не обов'язково має бути найрозумнішим і найгарнішим, що щастя зовсім не від цього залежить, воно відштовхується від віри в себе, від наполегливості в розв'язанні поставлених завдань.

Казки, які в своїй основі несуть розвиток у дитини рішучості, сміливості, наполегливості в досягненні мети, тісно переплетені з іншими видами казок. Важливо спочатку розібратися в причинах нерішучості дитини, її страхів. І вибирати відповідні твори, з яких можна дізнатися, що слова і вчинки не стають предметом засудження, а думки є важливими, їх не можна зневажати і осміювати. У таких випадках треба читати народні казки, у яких головний герой винагороджується за свою активність, рішучість, сміливість.

Невпевненість у поведінці дітей може бути пов'язана зі стресом. Діти теж схильні до стресових ситуацій, проте не завжди можуть пояснити їх причину. Тому слід більше казок читати із позитивним змістом, де показано, що життєві труднощі не існують постійно, усі печалі та тривоги проходять і все закінчується добре.

Важливою темою казок є їхня спрямованість на розвиток фантазії та творчих здібностей у дітей, особливо необхідних у ранньому віці. Такі казки вчать не здаватися перед труднощами, проявляти фантазію і кмітливість для вирішення будь-яких проблем. Чим більше дитина слухатиме таких казок, тим природнішим буде для неї творчий підхід до будь-якої ситуації.

Діти зможуть втілити свої мрії в життя лише тоді, коли дорослі їм у цьому допоможуть, коли зможуть розвинути у них ті здібності, які потрібні для досягнення мети.

Для кожної дитини тематика підбирається індивідуально, залежно від мети. Розвиваючи дітей за допомогою казок, ми допомагаємо їм краще адаптуватися до умов навколишнього світу, подолати труднощі та проблеми, які постійно можуть виникати у нашому реальному житті.

У фольклористиці існує кілька теорій походження казки: міфологічна, міграційна, антропологічна, ритуально-міфологічна.

Народні казки – усні художні твори розповідного характеру про вигадані, а часто й фантастичні події. Вони є одним із найбагатших і найяскравіших жанрів фольклору, в якому переплітаються фантастичні й реалістичні елементи. Усі народні казки можна поділити на *казки* :

- про тварин;
- чарівні, або героїко-фантастичні;
- суспільно-побутові.

Казки, при наявності багатого й різноманітного змісту, відзначаються простотою розповіді, майстерним розгортанням сюжету, емоційною силою, яскравою образністю і барвистою мовою. Казки користуються популярністю у дітей. Маючи значну силу впливу на них, вони сприяють формуванню їх характеру, високих моральних якостей, збагаченню їх кругозору.

Педагогічне значення народних казок високо цінував І.Я.Франко⁵, видавши збірку казок «Коли ще звірі говорили». Слухаючи казки, малята готуються до читання їх і розуміння художньої літератури. Народна казка мала значний вплив на творчість Марка Вовчка, М.Коцюбинського. Не можливо не згадати і про вплив народних казок на розвиток такої творчої особистості, як Володимир Івасюк. Адже з раннього дитинства він ріс і розвивався разом із казками і приповідками, які для нього розповідала його няня. Пізніше усна народна творчість повпливала на створення шедевр української естради «Червоної рути», адже розповіді Володимира Гнатюка у його фольклорному збірнику настільки зацікавили молодого композитра, що він протягом трьох років їздив селами Карпат і збирав інформацію про дивну квітку, яка росте в горах. А усі казки, на яких виріс Володимир, батько пізніше зібрав у видання «Чарівне горнятко». Багато літературних обробок народних казок здійснили дитячі письменники С.Маршак, П.Тичина, Н.Забіла, І. Нехода, П.Воронько та ін.

Проте завжди слід пам'ятати про педагогічний відбір казок: найцінніша народна казка не справить великого враження і не дасть бажаного педагогічного ефекту, якщо діти її не зрозуміють, коли мова або сюжет казки складні, малодоступні для певного віку. Не слід також переобтяжувати маленьких дітей розповідями великої кількості казок.

Одним із завдань виховання на основі казок є розвиток всебічно розвиненої особистості. Казки у своїй основі несуть особливу виховну цінність, що впливає на формування патріотичних почуттів. Тут присутні конкретні образи, фарби, доступні і цікаві для дитини. Твори усної народної творчості служать ефективним засобом для формування позитивного, емоційно забарвленого ставлення до різних сторін людського життя, його побуту, звичаїв, традицій.

У коло дитячого читання входить український фольклор, а також фольклор різних народів світу. Вони знайомлять дітей із різними культурами,

вчать виділяти свої, національні особливості, роблять дитину володарем⁵ загальнолюдських духовних цінностей. Порівняння творів усної народної творчості різних народів дає можливість формувати певні уявлення про національні особливості фольклору, виховує інтерес до аналізу цих творів, розуміння цінності кожного народу, яка визначається наявністю між ними спільних переживань, прагнень, єдиних моральних принципів.

Слухання творів усної народної творчості дає можливість дітям зрозуміти етнопсихологічні особливості людей, розповідає про традиції та звичаї, знайомить з побутом і способом їхнього життя. Наприклад, казка «Колобок» знайомить дітей не тільки з традиційною їжею українського народу, а й з рецептом її приготування, розширює уявлення про побут, пояснює поняття «комора», «засіки». Знання, набуті шляхом знайомства з етимологією слів, призначенням предметів побуту, знарядь праці допомагають дітям робити узагальнення і висновки, розширити кругозір. У фольклорі чітко проглядається ідея гармонійного взаємозв'язку людини з природою, яка виникла з гармонії самої природи і розуміння необхідності пристосовуватися до неї і перетворювати її. Через фольклорні твори ми даємо зрозуміти дітям нашу найспецифічнішу ознаку, яка відрізняє нас від інших народів - знання і розуміння рідної мови.

Усна народна творчість є важливим засобом розвитку всіх сторін мовлення дітей, відіграє величезну роль у вихованні інтересу до рідної мови. Тут дитина тонко відчуває красу рідної мови, розвиває образність мови. У своїй книзі «Від двох до п'яти» К. І. Чуковський говорив про те, що «всілякі народні пісні, казки, прислів'я, приказки, загадки – складові улюбленої розумовної їжі дошкільнят, краще всього залучають дитину до основ народної мови» [58]. Крім цього науковець зазначав, що казка розвиває, збагачує і гуманізує дитячу психіку, слухаючи казку, дитина відчуває себе її активним учасником, ототожнює себе з тими героями, які постають у боротьбі за

справедливість, добро і свободу. У цьому і полягає основне виховне значення⁵ казки.

Висновки до першого розділу

Поетична народна творчість століттями вбирала в себе життєвий досвід, колективну мудрість людей і передавала їх молодшим поколінням. Дитячий фольклор є тим найбагатшим, найцікавішим, найдоступнішим та багатофункціональним матеріалом для виховання дошкільників, мета якого полягає у тому, щоб дати дитині перші відомості про навколишню дійсність, передати стійкі моральні цінності і культуру рідного народу. За своєю природою дитячий фольклор скерований на вдосконалення потреб дитини у спілкуванні, на саморозвиток та виховання, набуття практичного життєвого досвіду особистості. Фольклорні твори наближені до дитячого світу та долучають дітей до традицій і звичаїв їх предків.

У дошкільному дитинстві відбувається становлення особистості, формуються основи характеру, виявляється ставлення до навколишнього світу, засвоюються моральні норми та правила поведінки, важливі для особистісного розвитку. Саме цей період вважається найбільш сенситивним у розвитку дитини. Великий вплив на формування особистості, розвиток психічних процесів дитини має усна народна творчість.

Дитячі фольклорні твори посідають важливу роль в особистісному розвитку дітей дошкільного віку. Вони допомагають засвоїти найпростіші моделі мовлення та розпочати спілкування з дорослими. А ще знайомлять дитину із навколишнім світом, сприяють розвиткові пам'яті, активізації уваги, розвитку уяви і творчих здібностей. Усна народна поетична творчість збагачена уособленнями, метафоризацією, епітетами, порівняннями, персоніфікацією, тому допомагає сформувати у дошкільнят образне мислення та збагатити словниковий запас. За допомогою фольклору дошкільнята опановують фонетичну будову рідної мови, вчать вільно артикулювати окремі звуки, поєднувати їх у звукосполучення. Цьому сприяють такі малі

види фольклорних жанрів , як скоромовки, лічилки, пестушки, забавлянки та ін.⁵

Засоби усної народної творчості сприяють розвитку глибших та стійкіших емоцій, пов'язаних не лише з предметами, які їх оточують, а й з тими, які постають в її уяві. Фольклор збагачений описом предметів побуту, рослинного та тваринного світу, тут набагато глибше, чіткіше розгортається різнобарв'я кольорів, дуже точно вказується на ознаки предметів. Вони викликають передусім позитивні емоції процесом виконання даних творів. Казки, загадки, прислів'я, приказки, пісні в своїй основі несуть смислове навантаження на певну ознаку, різнобічно характеризують її.

Отже, одним із найбільш доступних та цікавих засобів пізнавального розвитку дошкільника є фольклор. Легкість для запам'ятовування, простота викладу, барвистість, ритмічність та виразність - це те, чим дітей можна легко зацікавити. А невеликий об'єм тексту, розгорнутий, цікавий, динамічний сюжет, доступний зміст та яскраві художні образи наближають його відповідно до вікових особливостей дітей дошкільного віку.

Розділ 2. МЕТОДИКИ ВИКОРИСТАННЯ ДИТЯЧОГО ФОЛЬКЛОРУ НА ЗАНЯТТЯХ З ДОШКІЛЬНИКАМИ

2.1. Методика ознайомлення дітей з різними жанрами усної народної творчості.

Дитячий фольклор – невичерпне джерело виховання дитини. Століттями усна народна творчість вбирала в себе усі надбання народу- культурні, історичні, побутові, а також існувала і як засіб народної педагогіки. Жанри дитячого фольклору мають свою специфіку:

- дитячі твори відповідають віковим особливостям дітей;
- поєднання словесного матеріалу з елементами гри;
- виховне спрямування творів.

Вплив творів народної творчості особливо великий в перші роки дитинства, коли відбувається формування таких почуттів і рис характеру, які у майбутньому стануть фундаментом всього життя – доброти, честі, справедливості, відповідальності, чуйності, поваги та ін.

У повсякденній роботі з дітьми вихователь часто використовує малі фольклорні жанри: скоромовки, прислів'я та приказки, лічилки, загадки, мирилки, фразеологізми. Найчастіше вони підбираються за тематичним принципом для того, щоб дати влучну характеристику головним героям, точного висловити основну думку твору. Проте сам фольклорний твір виконує здебільшого допоміжну роль і не усвідомлюється дітьми як самоцінний витвір мистецтва.

Кожен жанр усної народної творчості має свою методику вивчення.

Прислів'я і приказки доступні дітям усіх вікових груп. Їх ⁵ активно використовують на заняттях з розвитку мовлення, ознайомлення з народними традиціями, обрядами, побутом, природою.

Заучують прислів'я індивідуально чи з невеличкою групою дітей впродовж дня. Часто використовують ці форми під час режимних процедур, коли можна знайти привід для застосування якоїсь приказки. Наприклад, якщо хтось когось образив: «Рана загоїться, а лихе слово - ні», «Слово може врятувати людину, слово може і вбити».

На прогулянці взимку можна застосувати таке прислів'я: «Любиш їздити - люби і санчата возити», «Якби знав, де впаду, то й соломки підстелив би».

Під час прийому їжі можна скористатися таким прислів'ям: «Кашу маслом не зіпсуєш», «Добрий горщик та малий», «Дорога ложка до обіду», «Так їсть – аж за вухами тріщить».

Під час спостережень за природою вихователь використовує такі прислів'я: «Як у травні дощ надворі, то восени повні комори», «Багато снігу - багато хліба», «Осілля муха боляче кусає», «Де багато пташок, там нема комашок», «Зимою сонце світить, та не гріє»..

Після читання художніх творів використовуються прислів'я на моральну тематику: «Краще гірка правда, ніж солодка брехня», «Правда і в морі не тоне».

Завдання вихователя – стежити за правильністю вживання прислів'їв і приказок у мовленні дітей. Для того, щоб домогтися правильного розуміння дітьми узагальненого значення, необхідно всю роботу проводити в два етапи:

1. Спочатку подавати прислів'я або приказка поза контекстом, щоб з'ясувати, чи розуміє дитина зміст та значення сказаного.

2. Потім прислів'я або приказку озвучити в контексті невеликого оповідання. Можна здійснити перевірку розуміння узагальненого значення

прислів'їв і приказок, давши дітям завдання: придумати розповідь, де ⁵ один з героїв використав би доречно дане прислів'я чи приказку. Коли у дітей накопичується деякий запас даних творів, можна запропонувати їм підібрати їх до певної казки чи оповідання.

Загадки

С.Т.Репетій дає таке визначення загадці: « короткий опис предмета чи явища, часто у поетичній формі, що містить у собі хитромудре завдання у вигляді явного (прямого) або передбачуваного (прихованого) питання. Загадки, будучи різноманітні за тематикою та змістом, єдині за своєю сутністю, за проявом своєї головної особливості. Головна особливість загадки полягає в тому, що ця мініатюра є логічним завданням. Відгадати загадку – значить знайти розв'язання задачі, відповісти на запитання, тобто зробити досить складну розумову операцію. Предмет, про який йдеться у загадці, прихований, зашифрований різними способами. Від способу шифру залежить тип логічного завдання, його складність, а отже, і характер розумової операції» [15,с.72]. Існують різні способи відгадування загадок. Перший спосіб – загадка, побудована на перерахуванні ознак явища або предмета. Це може бути величина, колір, форма, смак, звучання, рух, матеріал, призначення та ін. За вказаними ознаками потрібно знайти відгадку. Рішення логічних завдань ґрунтується на аналізі та синтезі. Другий спосіб – загадки, в яких ознаки подаються стисло, з одної-двох сторін. Треба відгадати загадку за двома, або навіть однією ознакою відновити цілісний образ предмета. Той, хто відгадує, має бути добре знайомий з цією єдиною ознакою, чітко її виділити, зв'язати по асоціації з іншими, не названими властивостями. Третій спосіб – загадки, побудовані на негативних порівняннях. Відгадування таких загадок є доказом до протилежного, шляхом виключення можливих ознак. Такий аналіз розвиває логічне мислення. Четвертий метод – метафоричні загадки. Розгадування їх є розшифруванням метафор. Проникаючи у прихований зміст, дошкільник має зіставити, порівняти предмети чи явища з різних боків, побачити

5'
подібності, виділити їх, віднести до однієї категорії і на основі цього відгадати загадку. Розгадування подібних загадок розвиває абстрактне мислення. Отже, в основі різних загадок лежать неодинакові логічні механізми. Вони визначають типи логічних завдань, характер розумових операцій при відгадуванні. Тому, відгадування загадок пов'язані з оволодінням операціями мислення. В дошкільному віці у найпростішій формі діти опановують всі операції мислення. Розгадування загадок – це своєрідною гімнастикою, що мобілізує розумові сили. Необхідна увага, спостережливність, порівняння, зіставлення, синтез, аналіз. Успіх вирішення залежить від того, які сторони загаданого і з якою повнотою у загадці відображені. Це стимулює увагу дитини, викликає інтерес, розвиває винахідливість, кмітливність, швидкість реакції. Відгадування загадок відточує, дисциплінує розум, привчає до чіткої логіки, міркування, розвиває здатність до самостійного умовиводу. Загадки сповнені пізнавального сенсу. Вона ставить перед дитиною питання, на яке треба знайти відповідь. Кожна група загадок вміщує широке коло відомостей про навколишній світ. За чим дитина колись лише спостерігала, тепер стає предметом загадування. Відгадуючи загадки, дитина ніби складає іспит на кмітливність: наскільки вона добре знайома з навколишнім світом, чи вміє виділити істотні ознаки, якості, властивості предметів та явищ. Для ефективного використання загадок у своїй роботі необхідно створити тематичну картотеку: одяг, їжа, рослини, тварини, транспорт, професії та ін.

Загадки заставляють дітей мислити образами, картинами, дають розуміння переносного значення слова, вислову, спонукають дітей до виділення окремих ознак, до лаконічності та швидкості думок.

Підбір загадок слід планувати відповідно до режиму. Під час умивання доцільно використовувати загадки про засоби гігієни: «У хвості вода наливається, з носу виливається» (Кран), «Хто завжди правду каже?» (Дзеркало). У роздягальній кімнаті можна загадати загадки про одяг та взуття: «П'ять комірчин, а одні двері» (Рукавиця). У вечірні години можна

організувати вечори українських загадок (не частіше одного разу на півріччя). До таких загадок, які пропонуються вперше, корисно підібрати ілюстративний матеріал (іграшки, картинки, предмети).

Скоромовки належать до перлин поетичної творчості народу. Це фольклорний жанр, який побудований на поєднанні звуків, що перешкоджають швидкій вимові слів («У ворони прохає оборони», «Скрегоче сорока строката, кароока», «Хто йде - не мине: сполохне мене!»). Скоромовка є своєрідною мовленнєвою грою, гумористичною за спрямуванням («Мурлика муркоче - морозива хоче, мурлико, руденький, замерзнеш, дурненький»). Чергування приголосних чи голосних звуків ускладнює вимову, викликає сміх, радісний настрій. Ритмічність, цікавий зміст сприяють легкому запам'ятовуванню скоромовок. Вони використовуються дітьми з метою вправлення у правильній вимові звуків, збагачують словниковий запас, сприяють розвитку швидкого темпу мовлення. Методика заучування скоромовки така: вихователь спочатку промовляє скоромовку повільно і чітко, інтонуючи потрібний звук, тоді аналізує її звуковий склад, виділяє звуки, які повторюються, тоді скоромовку повільно повторюють діти, поступово темп пришвидшується. Коли діти запам'ятали текст, швидко вимовляють її разом з вихователем. Для вправлення дітей у темпі і силі голосу можна скористатися такою технікою: пошепки- повільно; тихо – трішки швидше; голосніше – ще швидше; голосно – швидко.

Узакладах дошкільної освіти проводять спеціальні заняття, на яких є можливість поєднання різних жанрів фольклору. Вони планують для всіх вікових груп один-два рази у квартал. Головним завданням таких занять є знайомство дітей з фольклорними жанрами, формування уявлень про історію їх виникнення, призначення, елементарний аналіз художніх засобів, характерних саме для них. Поступово дітей підводять до спільного з вихователем складання за зразком лічилок, загадок, скоромовок, забавлянок, колискових, тощо.

Вихователю при ознайомленні з малими фольклорними жанрами⁶ слід звернути увагу на наступне:

1. Активне використовувати предметів прикладного декоративного мистецтва .

2. Використання потішок, приказок як системний підхід до ознайомлення з навколишнім світом, коли зміст сказаного орієнтовано на людину, види її діяльності (умивання, одягання, танці, співи тощо). Вони якомога частіше повинні звучати в мові педагога.

3. Необхідність широкого застосування наочності (чим молодша дитина, тим частіше використання), за допомогою якої створюється розгорнута картина дій та їх результату. Інсценізація твору за допомогою наочних засобів дає змогу досягти найкращого розуміння тексту.

4. В ході інсценування і прослуховування тексту необхідно заохочувати і стимулювати дієву участь дитини: звернемося до лисички, покличемо півника.

5. Спонукати дітей до пізнавальної діяльності емоційним викладом твору: інтонаційна виразність мовлення, раптова поява літературного героя.

6. Важливо стежити, щоб дитина не втратила розуміння твору в цілому.

7. Багаторазове повне прочитання твору. Кожне наступне прочитання твору має бути не менш захоплюючим, ніж попереднє.

8. Повторення творів у дещо зміненій формі. Більше уваги приділяти можливості засвоїти, запам'ятати і відтворити текст, ніж ознайомленню з текстом.

Казки

Українські народні казки доступні дітям уже з раннього віку. Оскільки казки різні за змістом, за сюжетом, відрізняються композиційною будовою, методика їх викладання у різних вікових групах також специфічна. Вони

насамперед повинні відповідати віковим особливостям дошкільнят. Дітям молодшого та середнього дошкільного віку читають та розповідають казки про тварин. В основі цих казок – різке розмежування позитивного і негативного. Породженні народною мудрістю, казкові герої невідвладні часу. Старші дошкільнята люблять чарівні казки, які ненав'язливо навчають оцінювати вчинки людей в світлі правильних понять про те, що таке добре і що таке погано.

Виділяють такі особливості роботи з казкою:

1. Казку дитині потрібно розповідати, а не читати. Необхідно артистично відтворити образи, характери персонажів, передати її моральну спрямованість, гостроту ситуації, своє ставлення до подій.

2. Щоб діти уважно слухали казку, треба їх підготувати до цього, використовуючи такі прийоми:

- за допомогою іграшок казку можна показати (настільний театр);

- нову казку краще почати зі знайомої приказки, а вже почуту казку – примовкою нової, цікавої.

3. Можна використовувати словесні прийоми в поєднанні з наочними:

- бесіди після прочитання казки для визначення жанру, основного змісту, засобів художньої виразності;

- розгляд ілюстрацій, книг;

- вибіркоче читання;

- перегляд мультфільмів, кінофільмів;

- прослуховування запису казки.

4. Використання моделювання. Тоді об'єктами стають герої казок і предмети, з якими вони діють.

5. Закінчувати казку треба відомими кінцівками: « Ось вам казка, а мені бубликів в'язка», «Тут і казці кінець, а хто слухав – молодець», « І жили вони довго і щасливо», мета використання яких – дати дитині зрозуміти, що казка закінчилася і треба повертатися до реального життя. Кінцівками можуть служити й запитання до змісту казки, це закріпить враження про почуте (див.додаток G).

Забавлянки

Забавлянки – це невеликі віршовані художні твори, насичені порівняннями, метафорами, у яких майстерно поєднується цікавий зміст та римована форма. Вони є першими художніми творами, які дитина чує, намагається виконувати ритмічно, в такт до тексту.

Розігрування забавлянок проводять переважно індивідуально чи з 2-3 дітьми у групах раннього віку. Його супроводжують наочністю та активною діяльністю дітей. Забавлянку розігрують декілька разів. Перший раз вихователь читає і показує її на іграшці або ляльці. Потім залучає дошкільнят до повторення окремих слів, дій. Вивчення забавлянки іде до тої пори, поки дитина самостійно не виконає всі дії, не засвоїть текст (див.додаток D).

У старших групах можна проводити інсценування і драматизацію забавлянок у години розваг: усі діти сидять півколом на стільчиках, одну забавлянку драматизують чи інсценують кілька разів (див.додаток E).

Дітям важливо виразне мовлення фольклору, його мелодійність, яскравість, точність, влучність; навчити виділяти в тексті засоби художньої виразності - метафори, епітети, порівняння, персоніфікацію, гіперболу, літоту, іронію, зіставлення тощо - та вчити влучно використовувати їх у власній мові. Використання засобів усної народної творчості на заняттях в закладі дошкільної освіти не має чіткої структури. Кожне заняття складається з декількох частин, які присвячені якомусь жанру. У структуру заняття можна помістити відомості про загадки, скоромовки та колискові. Спочатку дітям

дають уявлення про призначення кожного жанру, композиційні, ⁶ мовні особливості, вчать розуміти художньо-образну основу тексту. Використовують різні методичні прийоми: декламування, наспівування, інсценування; художній аналіз словосполучень, текстів; пояснення етимологію образних висловів; лексичні вправи; складання творчих розповідей; театралізовані ігри тощо.

Методика та зміст проведення таких занять відрізняється у різних вікових групах не тільки різноманітністю жанрів, а й складністю фольклорних текстів, добором методичних прийомів та завданнями, які ставить вихователь.

У молодшій групі основне завдання – зацікавити дітей загадками, навчити розуміти їх зміст, ознайомити дітей із рухливими іграми і навчити поєднувати рух зі словом. Для роботи із дошкільнятами добирають прості за змістом і формою загадки, невеличкі колісанки, пісеньки, які вирізняються численними повторами, емоційно-образною лексикою. Важливо якомога яскравіше подати дітям твір за допомогою картинок, іграшок, рухів, співів.

У середній віковій групі, крім репродуктивних, вихователь використовує творчі завдання, подає дітям усвідомлення художньої форми фольклорних творів. Використовуються загадки, (див.додаток А). побудовані на порівнянні, зіставленні, запереченні. Дітей вчать самостійно добирати засоби художньої виразності. Йде ознайомлення з іншими жанрами дитячого фольклору: лічилками, скоромовками, примовками, жартами, прислів'ями та приказками.

У старшій віковій групі дітям дають уявлення про жанрові особливості пісень, скоромовок, метафоричних загадок, фразеологізмів, прислів'їв, забавлянок. (див.додаток В). На основі цих малих фольклорних жанрів дітям розповідають і дають зрозуміти образну будову народної мови, навчають застосовувати набуті знання і навички у житті. Для кращого розуміння значення прислів'їв, приказок інших форм дітям дають завдання скласти за їх сюжетом розповіді, казочки, намалювати малюнок, використати у грі.

Можливість розкрити художній образ у власній діяльності сприяє активізації його у мовленні (див.додаток С).^{6.}

Виділяють *дві форми організації роботи з фольклором*

1. Читання і розповідання:

- одного твору;
- кількох творів, об'єднаних однією тематикою (дві казки про вовчика);
- об'єднання фольклорних творів, що належать до різних видів мистецтва;
- використанням наочного матеріалу (іграшки, картинки, мультфільми тощо);
- читання як частина заняття з розвитку мовлення чи ознайомлення з довкіллям.

2. Використання поза заняттями, у різних видах діяльності (бесіди, книжкові куточки, вечори казок, фольклорні свята, міні-музеї казок тощо).

При ознайомленні дітей з різними фольклорними жанрами вихователю необхідно врахувати необхідність застосування елементів артистичності, індивідуальності у виконанні творів. Тоді заняття проходять як яскраве дійство, а спілкування з дитиною видається цікавою і захоплюючою грою.

Основні прийоми , які впливають на виховання дошкільників в процесі ознайомлення з фольклорними творами:

- емоційність викладу;
- образне сприйняття прислів'їв та приказок, скоромовок, віршиків, казок поглиблюється, якщо одночасно ознайомлювати дітей з предметами побуту, національними костюмами.
- включення в бесіду питань за змістом казок, відповіді на які характеризують моральні якості героя;

- використання методу порівняння життя минулих поколінь і сучасності.⁶

Фольклор не втрачає свого виховного впливу. В дошкільний період відбувається найбільш інтенсивний розвиток особистості, починають розвиватися ті почуття, які невидимо пов'язують дитину зі своїм народом. Корінь цього зв'язку - у мові, піснях, музиці, іграх рідного народу, у враженнях, отриманих дитиною від природи рідного краю, в деталях побуту, традиціях і звичаях людей, серед яких вона знаходиться. Народна поетична творчість – це невичерпне джерело педагогічного матеріалу, морального, естетичного, патріотичного виховання. Використовуючи фольклорні твори на заняттях з дошкільниками, формується інтерес до звичаїв і традицій, оживляється навчальний процес, що має особливий вплив на емоційну і моральну сторони дитини. Після занять необхідно створити умови для різноманітної творчої діяльності, щоб відобразити враження, отримані від сприйняття фольклорних творів: малювання, придумування казок, загадок, віршів.

2.2. Методика роботи з фольклорними жанрами при організації різних видів діяльності.

Фольклор – складне, синкретичне мистецтво. Часто в його творах поєднуються елементи різних видів мистецтв – словесного, музичного, театрального. Цілеспрямоване і систематичне використання засобів усної народної творчості створює необхідні основи для опанування різних видів діяльності, таких як малювання, ліплення, конструювання, музична діяльність, танці та ігри.

Відбираючи фольклорні твори для занять з дітьми, необхідно враховувати вікові особливості розвитку дітей, рівень розвитку вихованців, щоб не занижувати можливості дитячого сприйняття. Важливо, щоб ці твори відображали всі сторони життя людини, взаємини з навколишньою дійсністю, взаємодію з дорослими. Для дітей дошкільного віку набагато цікавішим

видасться заняття , якщо його розпочати із прислів'я або загадки про предмет,⁶
який будемо зображувати:

Вовка зовсім не боявся

І ведмедю не дістався,

Та лисиці на зубок

Все ж попався... (Колобок)

Сучасним дітям важко всидіти на одному місці, вони вирізняються підвищеною активністю, проте у них різко знижена фантазія. На заняттях з ліплення, малювання, аплікації, конструювання усна народна творчість надає їм можливість відтворювати колоритне багатство навколишньої дійсності, адже вона багата описовими зображеннями, точністю передачі характеру персонажів, явищ навколишньої дійсності, доступними для дитячого сприйняття. Фольклор втілює різноманітні уявлення про життя людей, природні і суспільні процеси, має широкий простір для творчості. Послухавши казку про тваринку, дитина легко може її зобразити, проявити власні творчі здібності, набутий досвід у вигляді уявлень про навколишній світ які вона почерпала із літературних форм усної народної творчості. Почувши на початку заняття прислів'я про зображуваний об'єкт, вихователь легко може сконцентрувати увагу дитини, а дошкільник за допомогою виражальних засобів вчиться передавати своє ставлення до певних осіб чи предметів, спираючись на ознаки, які дають чітку характеристику об'єкту, який буде відтворюватися. Наприклад, прислів'я про тварин: «Зайця ноги носять, вовка зуби годують» допоможуть нам краще їх відтворити характер звірів. При зображенні пейзажів варто більше уваги приділяти загадкам, розгадуючи які, діти краще пізнають довкілля, порівнюють різні об'єкти і явища природи, із великої кількості особливостей вчать виділяти найважливіші, роблять висновки, встановлюють причинно-наслідкові зв'язки між ними.

Велику роль фольклорна спадщина нашого народу має і для такого виду діяльності, як музичний. Адже дитина, підрастаючи, пізнаючи світ, бачить його в яскравих образах, відчуває гармонію звуків і фарб. Існує думка, що мовно-вокальній діяльності людини передувала музично-інструментальна. Виховання засобами дитячого музичного фольклору розглядається як невід'ємна частина навчально-виховного процесу на заняттях музики. Адже музичний фольклор, як першооснова музичної культури, є природним підґрунтям для формування основ музичної культури дошкільників. Великого значення вихованню дітей через сприймання музики надав видатний український педагог-гуманіст В.О.Сухомлинський. Він вважав музику основою духовного формування особистості дитини: « Як гімнастика випрямляє тіло, так музика випрямляє душу людини ». На думку Сухомлинського, «саме музика є найчудодійнішим, найтоншим засобом залучення до добра, краси, людяності». Якщо з раннього дитинства донести до серця красу української народної пісні, якщо в звуках дитина почує багатство рідної мови, багатогранні відтінки людських почуттів, вона зможе піднятися на високий щабель культури, якого не можна досягти ніякими іншими засобами. Майже у кожного з відомих українських культурних діячів, мислителів, педагогів, поетів можна знайти вислови про роль українського пісенного фольклору на становлення особистості. Олександр Довженко говорив, що українська пісня є геніальною поетичною біографією українського народу, а Іван Драч казав так: «А пісня – це душа. З усіх потреб потреба. Лиш пісня в серці ширить межі неба. На крилах сонце сяйво їй лиша. Чим глибша пісня, тим ясніш душа». Адам Міцкевич стверджував, що народна пісня – це духовне обличчя нації. Фольклорна музика має сильний педагогічний потенціал. Музика збагачує дитину новим світом почуттів, має неповторний виховний потенціал та виступає могутнім засобом формування духовного світу особистості.

Дуже важливо навчити дітей слухати, вслухуватися у фольклорний сюжет музичного твору і розуміти його зміст. З цією метою можна:

- спрямовувати свою роботу до єдності, синтезу всіх дисциплін естетичного циклу (музика, хореографія, образотворче мистецтво, література);

- обігравати малі форми фольклору, вводити елементи музичної драматизації, використовуючи барвисту наочність, дитячі музичні інструменти, що глибоко впливає на емоційні почуття дитини, сприяє концентрації її уваги, природному запам'ятовуванню музичного тексту та формуванню музичних здібностей;

- використовувати словесні, наочні, ігрові методи в ознайомленні з народними творами, варіювати методичні прийоми;

- вивчаючи нову пісеньку, можна порівняти або співставити подібні чи контрасні образи, які вже зустрічалися в інших творах усної народної творчості, що сприяє поглибленому емоційному сприйманню творів;

- поєднувати музично-ігрові моменти і елементи народного танцю, як емоційно-хвилюючі моменти.

Народне мистецтво побутує в синкретичних формах, де, наприклад, музична інтонація і слово (або музика і рух в танцях, іграх, театралізованих діях) зливаються в єдине і нерозривне виразне ціле. Цими обставинами повинна також обумовлюватися методика музичної діяльності. Так, наприклад, вивчення календарно-обрядових пісень, повинно включати не тільки освоєння дошкільниками мелосу, метро-ритму, характеру, форми, але й поглиблене проникнення в літературний текст, в поетичність народної мови, руху, міміки, тонкощів ліній і фарб, звуків і голосів. Супроводжувати цей процес можна ознайомленням із зразками образотворчого, декоративно-прикладного, ужиткового мистецтва, танцювально-інструментальних жанрів, театрального і екранних видів мистецтва, що підсилить загальний емоційний

тон музичних занять, підвищить психологічне їх засвоєння. Необхідно пам'ятати, що дитина, здатна до сприйняття будь-якого сюжету, може легко увійти в ігрову взаємодію з дорослим і взяти на себе будь-яку роль.

Використання фольклору на заняттях музики сприяє розвитку уяви і мислення, мовлення, вихованню моральних чеснот, емоційної чуйності й виховує такі моральні почуття, як любов до рідного слова, народних традицій, звичаїв, календарних свят. Крім того, пісенний фольклор, будучи важливим засобом інтелектуального та духовного збагачення, має дивовижну здібність розвивати у дошкільників творчий підхід, фантазію, артистичність, дає можливість проявляти власні творчі можливості.

В дошкільному дитинстві провідним видом діяльності є гра, в якій розвиваються всі пізнавальні процеси. Зразки фольклорних творів широко використовуються в дитячих іграх-драматизаціях. Драматизуючи пісеньку, забавлянку, а в подальшому і казку, дитина користується мовою даного твору. Те, що спочатку вона тільки почула, далі стає її власним надбанням. Саме тут дитина переймається милозвучністю рідної мови, пов'язує слово з дією, з образом. Тому потрібно заохочувати драматизацію творів усної народної творчості, залучати до цього всіх дітей.

Виділяють такі етапи використання казки в іграх-драматизаціях:

1 етап - ознайомлення з казкою (розповідання, бесіди, розгляд картин та ілюстрацій);

2 етап – емоційне сприйняття, зворотній емоційний зв'язок (настільний театр, рухливі та дидактичні ігри);

3 етап - відображення емоційного ставлення до зображуваного об'єкта;

4 етап – самостійне розігрування сюжету.

Усну народну творчість також можна використовувати на заняттях з фізичного виховання:

- рухові заняття, в основі яких покладено один із видів усної народної творчості;

- фізкультурні заняття з додаванням елементів казки (сюжетні заняття);

-театралізовані заняття з фізкультури, на яких використовують імітаційні, мімічні і пантомімічні вправи;

-музично-ритмічні заняття, які базуються на народних іграх, танцях, хороводах;

-ігрові фізкультурні заняття (на базі ігор з казковими героями);

-інтегровані фізкультурні заняття, що поєднують у собі фольклор і фізичні вправи .

Основною умовою успішного впровадження народних ігор в життя дитини з боку вихователя є глибоке знання і вільне володіння ним великим ігровим репертуаром, методикою педагогічного керівництва. Вона нічим не відрізняється від методики інших рухливих ігор, але має деякі характеристики для організації та проведення народної гри:

1) пояснюючи нову народну гру, в якій є зачин, не слід попередньо розучувати її з дітьми, а ввести в хід гри несподівано. Це позбавить від нудного, трафаретного знайомства з елементами гри. Діти, вслухаючись у ритмічне поєднання слів, при повторенні легко запам'ятовують зачин.

2) при ознайомленні з сюжетом народної гри варто попередньо дати уявлення про життя того народу, чия гра буде відтворена, показати ілюстрації, зразки мистецтва, предмети побуту, зацікавити народними звичаями.

Особливе місце у залученні дитини до народної культури відводиться *фольклорним святкам* як формі відпочинку дорослих і дітей, яких об'єднують спільні інтереси, дії, переживання. Народні свята завжди супроводжувалися грою, тому у дитячому садку в роботу включаються різноманітні народні рухливі ігри, а лічилки, скоромовки роблять процес гри більш захоплюючим,

цікавим і змістовним. У старшому дошкільному віці діти співають народні ліричні пісні, демонструючи, як у цих видах словесно-музичне мистецтво позначилося на житті людини. Широко використовуються і сценки, ляльковий театр за народних піснями, потішкам, казками. Основною відмінністю народних драматичних дійств є поєднання слова і наспіву, виконання яких супроводжується відповідними жестами й мімікою. Велику увагу приділяють сценічним костюмам, використанню декорацій (див.додаток F).

Отже, використання зразків усної народної творчості в процесі організації різних видів діяльності, застосування різних методів ознайомлення з фольклором викликає стійкий інтерес до цих жанрів, сприяє розвитку фантазії, творчих здібностей, артистичності дітей дошкільного віку.

2.3. Важливість використання фольклору для розвитку та удосконалення мовлення дошкільників.

Український фольклор супроводжує дитину з перших років її життя, є невичерпним джерелом розвитку мовлення дітей, збагачення словника новими словами, образними виразами, виховання морально-етичних навичок. Він відображає життя народу, його історію, мову, мудрість.

Загальновідомо й те, що чим більше дитина знає різножанрових фольклорних текстів, тим глибше в неї розвинене мовлення. Калузька Л.В. висловлює думку: «Прислів'я, приказки, колискові, забавлянки, загадки, лічилки, мирилки тощо збагачують словник новими поняттями, виховують інтерес і любов до рідного слова» [21,112]. Також дослідниця зазначає: «Варто пам'ятати, що організовуючи роботу з дітьми щодо ознайомлення дитини з різними жанрами фольклору необхідно керуватися основними положеннями, враховуючи те, що фольклорний матеріал для дітей повинен бути доступним, зрозумілим, відповідати рівневі їх розвитку» [42,120]. Характеризуючи особливості розвитку дітей, можемо виділити такі їх ознаки, а саме:

-характерна велика мовленнєва активність,

-неправильна вимова звуків, що згодом може набрати мовленнєвої звички.

На цьому етапі мовленнєвого формування, щоб уникнути недоліків у розвитку мовлення, доцільно на заняттях із звукової культури мови, і у повсякденному житті використовувати скоромовки, забавлянки, заклички, лічилки та інші жанри фольклору, добираючи їх відповідно звукових дефектів мовлення дитини, враховуючи складність вимови, нерозбірливе вимовляння тощо. Нагадаємо, що молодший дошкільний вік, є сенситивним для мовленнєвого розвитку малюків, тому народом протягом віків створювалися бездоганні поетичні дитячі мовленнєві зразки. Цікавими є, наприклад, колискові пісні й забавлянки, у яких дитина зустрічається з різноманітними звуконаслідуваннями (скрекіт сороки, скигління зайчика, звукосполучення на означення руху, пестливими словами (котику сіренький, хатинка теплесенька, дитина малесенька). Колискові пісні, пестушки, забавлянки, небилиці, безкінечні казочки, скоромовки невідривні від виховання, відіграють важливу роль у передачі знань про світ довкола нас, формують дитину як національно свідому особистість з високими духовно-моральними якостями, зокрема, в розвитку мовлення. Вони вражають різноманітністю та своєрідністю будови, граничною концентрацією думки, широким використанням фонетичних, лексико-семантичних, словотвірних засобів мовної виразності, актуалізуючи неоціненну доцільність використання дитячого фольклору в роботі з дітьми.

Для розвитку мовлення дітей дошкільного віку велика роль відводиться загадкам. Загадки покликані розвивати артикуляцію дітей, привчати їх аналізувати предмети та явища навколишньої дійсності, зіставляти їх властивості та якості. Наявність великої кількості загадок про однакові предмети дає цьому предмету всебічну, різносторонню характеристику. Постійні заняття з розвитку навичок доказової мови при поясненні загадок розвивають вміння оперувати великою різноманітністю цікавих аргументів

для кращого розгадування. Уміння доводити – це вміння чітко, логічно⁷ мислити, висловлювати свою думку у точній формі. Тому, одним із засобів формування словесно – логічного мислення в дітей дошкільного віку є розгадування загадки.

Особливе місце серед засобів впливу на мовлення дітей за допомогою фольклору займають потішки (забавлянки) – малі ритмічні поетичні твори, які з роками набрали форму і зміст, відповідно до законів дитячої мови. Вони являють собою специфічну галузь народної творчості, у якій поєднана поетична та музична складова, світ дітей і світ дорослих. Потішки за своїм місцем – це ігри дорослого і дитини (за допомогою пальчиків, ручок, ніжок). Таким чином відбувається емоційно-тактильний контакт між дорослими і дітьми. Окрім того вони вносять в навчальний процес елементи рухової активності, які впливають на формування мовленнєвої діяльності. Потішки розраховані на активність самої дитини. Коли вона виконує самостійно ігрові рухи, поднує сказане зі змістом, потішки спонукають її до повторення спочатку дій, а потім вимови слів і речень. Забавлянка покликана зацікавити дитину, тому відповідно змінюється ритм пісеньки, яка не завжди співається, часом виконується речетативом, слова супроводжуються іграми, несучи дитині необхідну словникову інформацію. У забавлянках закріплені історично закладені різноманітні прийоми мовленнєвого розвитку дитини кожного періоду її життя. Вони створені на лексичному матеріалі, який добре знайомий дітям, близький їй для їхнього розуміння. Слова потішок доступні сприйняттю дитини з перших днів її життя. Жанр потішок у ігровій формі знайомить дитину зі звуками, словоформами, допомагаючи працювати над вимовою і розширенням словникового запасу. Потішки нагадують дітям ласкаву мову матері, висловлюючи турботу, ніжність, віру в добро. Саме це робить їх психологічно близькими дитині. Використання цих творів має особливе значення в перші дні перебування в дитячому садку, коли йде адаптація до нових умов, незвичної обстановки, коли дитина нудьгує за домом, мамою, звичною для неї обстановкою. Правильно підібрана потішка допомагає дитині

впоратися з негативними емоціями, налаштуватися на взаємодію з вихователем. Потішки стануть у пригоді, коли діти збираються на прогулянку, під час прийому їжі чи під час укладання дитини на сон, або після підйому.

Використовуємо забавлянки також для розвитку навичок самообслуговування та гігієни, паралельно вивчаючи нові слова, які стосуються гігієнічних процедур. Заохочуємо дітей до самостійності.

Потішки можна використати і в ході гри з різними предметами, запам'ятовуючи їх зміст і послідовність дій. Під час ігор діти згадують і промовляють слова потішок, якщо їх вивчення супроводжуються сюжетними картинками. Педагог, діти, ляльки та іграшки – все разом залучається у мовленнєвий процес і відтворює жести, міміку, позу персонажів. Це допомагає відчувати настрій потішки. Дуже важливо використовувати і музичні забавлянки, розвиваючи мелодику й ритм висловлювань.

Важливо, щоб робота з потішками продовжувалася і вдома. Вона має носити систематичний характер, тоді дасть позитивні результати в розвитку словника дитини. Потішки часто змінюються, отримуючи нові варіанти трактування у вимові батьків і дітей. Вони дозволяють результативно розвивати фонетичний слух дошкільників, адже в них використовуються звукосполучення - награвання системному повторенні, темпі, з різною інтонацією. Все це дає можливість дитині спочатку відчувати, а потім усвідомити милозвучність, красу рідної мови, виділити граматично правильну побудову словосполучень і речень. Потішки вчать дитину бачити незвичне у звичайному слові, формують уміння творчо застосовувати досвід поколінь, збагачують словниковий запас дитини яскравими лексемами. Вони сприяють руховій активності, розвитку дрібної моторики, активізують роботу мозку, задовольняють дитячі потреби в емоційному, тактильному контакті з дорослими. Діапазон використання потішок вкрай широкий. В їх основі – невичерпні виховні можливості, накопичені людством, багатий мовний матеріал, який стане у пригоді у всіх видах діяльності.

Отже, використовуючи різні жанри дитячого фольклору в доступній формі, ми ознайомлюємо дітей з навколишнім середовищем, вводимо їх у доросле життя, розвиваємо дитяче мовлення, збагачуємо словник образними виразами та поетичними рядками, сприяємо виробленню дикції та інтонаційної виразності, позитивно впливаємо на емоційний стан та настрої дітей. Доведено, що його використання у навчально-виховному процесі є необхідною складовою сучасного національного виховання, адже фольклор збагачений і діалектизмами, живою мовою українського народу, допомагає нам не розривати зв'язок спадковості поколінь, тому варто враховувати й регіональну своєрідність народної творчості.

Використовуючи усну народну творчість у різних видах діяльності, ми збагачуємо словниковий запас дитини, сприяємо розвитку мовленнєвої активності, допомагаємо сформуватися дитині як гармонійно розвиненій, соціально активній, морально і духовно збагаченій особистості. Працюючи з дітьми, слід пам'ятати, що враження з дитинства залишаються в пам'яті дитини на все життя, супроводжуючи її у всіх сферах діяльності. Вони утворюють фундамент для розвитку її моральних почуттів, свідомості і подальшого прояву їх у суспільно корисній та творчій діяльності.

Висновки до другого розділу

Фольклор – невичерпне джерело виховання дитини. Усна народна творчість заслуговує на увагу і як неповторне явище народної творчості, і як засіб, яким протягом віків користується народна педагогіка, і як вияв своєрідності дитячого бачення.

Організовуючи навчально-виховний процес відповідно до мети і поставлених завдань вихователь використовує різні методики роботи з жанрами усної народної творчості. Вони також підпорядковуються і віковим особливостям розвитку дошкільника.

Так, малі фольклорні форми, такі як прислів'я і приказки, загадки, скоромовки, потішки доступні дітям усіх вікових категорій. Їх використовують на заняттях з розвитку мовлення, ознайомлення з довкіллям, за допомогою них знайомлять дітей з українськими народними звичаями, обрядами, традиціями, побутом, рідною природою під час режимних процедур, на прогулянці, під час спостереження за природними явищами. Загадки, лічилки допоможуть нам на заняттях з математики, а також у ігровій діяльності. Робота з казкою має дещо іншу специфіку. Її підбирають відповідно до віку дитини. Можна поєднувати словесні і наочні методи, використовувати моделювання, інсценізацію. Із забавлянками дошкільника знайомлять способом розігрування. Вони властиві для всіх вікових груп. Тут теж присутнє інсценування та драматизація. Розігрування супроводжується наочністю та активною діяльністю дітей. Вивчення пісень теж має свою специфіку. Спочатку розучується текст на слух, тоді супроводжується грою, можна підсилити сприйняття грою на народних інструментах, проілюструвати предметами декоративно-ужиткового мистецтва. Дуже важливо навчити дітей слухати, вслуховуватися у фольклорний сюжет музичного твору і розуміти його зміст.

Фольклор носить синкретичний характер, поєднання різних жанрів. Тому не існує усталеного зразка проведення занять з дошкільниками. Вихователь на свій розсуд і відповідно до вікових особливостей дітей, рівня розвитку вихованців підбирає найбільш підходящі жанри. Головне, що портібно враховувати при ознайомленні дітей з різними фольклорними формами – необхідність застосовувати елементи артистичності, індивідуальності у виконанні творів. Тоді заняття в дитячому садку будуть сприйматися як яскраве спілкування з дитиною, на очах якої розігрується барвисте дійство. Усі види творчості можна підсумувати при проведенні з дітьми фольклорного свята.

Використання різних жанрів фольклору в комплексі з іншими⁷ виховними засобами сприяє збагаченню словникового запасу дошкільників, розвитку мовленнєвої активності, а також формування гармонійно розвиненої, активної, творчої особистості.

Висновки

У процесі написання магістерської роботи ми розглянули вплив усної народної творчості на пізнавальний та особистісний розвиток дошкільника. У цьому віці суттєве місце займає пізнавальна активність, яка проявляється в інтересі до себе та об'єктів навколишньої дійсності, сприйняття яких приносять емоційне задоволення. У період дошкільного дитинства відбувається якісна перебудова пізнавальних процесів особистості, вони набувають довільного характеру і прискореного розвитку. Розвивається увага, уява, мислення, пам'ять, навички і вміння.

У період дошкільного дитинства починає формуватись особистість дитини. Цей процес тісно переплетений з розвитком емоційно-вольової сфери. Джерелом емоційних переживань дошкільника є її діяльність, спілкування з оточуючим світом. Засоби усної народної творчості сприяють розвитку глибших та стійкіших емоцій, пов'язаних не лише з предметами, які їх оточують, а й з тими, які постають в їх уяві.

Малі фольклорні жанри (прислів'я приказки, лічилки, мирилки, скоромовки, заклички тощо) мають великий вплив на активізацію інтелектуальної, емоційно-вольової та фізичної сфер. Забавлянки, потішки коротенькі пісеньки дають можливість виконувати певні дії одночасно з промовлянням, що забезпечує розвиток й коригування мовлення, моторики дітей. А маніпуляції руками, головою, пальцями, ногами, допомагають їм зрозуміти будову свого тіла, орієнтуватись у ньому. Важко переоцінити вплив на особистісний розвиток дитини казки. У короткому сюжеті вона здатна відобразити величезну проблему, за допомогою одного персонажа – передати силу зла чи добра, безперервну боротьбу цих сторін. Це надзвичайно важливо на початковому етапі становлення психіки дитини. Загадки, скоромовки сприяють активізації пам'яті дитини, розвитку логічного мислення.

Фольклор збагачений описом предметів побуту, рослинного та тваринного світу, тут набагато глибше, чіткіше розгортається різнобарв'я кольорів, дуже точно вказується на ознаки предметів. Вони викликають передусім позитивні емоції процесом виконання даних творів, адже в своїй основі несуть смислове навантаження на певну ознаку, різнобічно характеризуючи її.

Набуваючи певного соціального досвіду, зростає потреба в товаристві ровесників. Таким способом розвиваються соціальні емоції: уподобання, симпатії, антипатії тощо. Виникають інтелектуальні емоції. У казках найчастіше зустрічаємо опис певних почуттів, які сформовані на характеристиці певних героїв: позитивних чи негативних. За допомогою казок йде усвідомлення того, як ми маємо поводити себе у конкретній ситуації. Це сприяє формуванню моральних почуттів дитини, таких як почуття власної гідності. Велике значення у формуванні характеру дитини мають дитячі уявлення про позитивні еталони, які сприяють виробленню моделі власної поведінки. На прикладах героїв, які зустрічаються у фольклорних творах, дитина вчиться завчасно передбачати наслідки, які супроводжуються поганими вчинками і діями. Таке емоційне передбачення відіграє вирішальну роль у формуванні моральної поведінки дитини.

Досліджуючи поставлену проблему, ми дійшли висновків, що з раннього дитинства дітей необхідно знайомити з творами усної народної творчості в процесі організації різних видів діяльності, використовуючи різноманітні методи та прийоми. При плануванні роботи вихователю необхідно:

- рівномірно розподіляти вивчення зразків фольклорної спадщини протягом навчального року;
- заздалегідь обдумати методи і прийоми, щоб забезпечити максимальну активність дітей на заняттях, їх творчу самореалізацію;
- своєчасно закріпити новий матеріал, уникати поспіху, перевантаження дітей;

- чітко бачити поставлену мету відповідно до віку дітей.

Важливо, щоб ознайомлення з фольклором на заняттях проходило цікаво, незвично, щоб на них панував дух народності. У такій роботі для реалізації виховних завдань важливою складовою є підтримання емоційного настрою. Все це допоможе дошкільникам не тільки опанувати кращі фольклорні зразки, але і забезпечити його особистісний розвиток.

У різні вікові періоди розвитку дитини фольклор не втрачає свого виховного впливу. У цей час відбувається найбільш інтенсивний розвиток особистості, розвиваються ті емоції, почуття, риси характеру, які будуть формувати дитину, тому важливо пов'язати їх з рідним народом. Коріння цього зв'язку – в культурі, мові, мистецтві. Фольклор є невід'ємною частиною народних традицій, а вони у свою чергу допомагають формувати національний характер, національну свідомість, сприяють особистісному розвитку дітей, формують самосвідомість дошкільника. Саме тому важливо уже з дошкільного віку ознайомлювати дітей з народними традиціями. Адже вони є невичерпним джерелом педагогічного впливу, основою мовного, морального, естетичного, патріотичного, культурного виховання. Використання в роботі з дітьми національної спадщини формує інтерес до українського народу, оживляє педагогічний процес, має особливий вплив на пізнавальний та особистісний розвиток дошкільника і буде його супутником протягом усього життя.

Дошкільне дитинство - це початок життєвого шляху. Нехай він буде освітлений сонцем народної творчості.

Для всебічного розвитку дітей дошкільного віку вважаємо продовження роботи з використанням напрацьованого матеріалу.

Список використаної літератури

1. Базова програма розвитку дитини дошкільного віку «Я у Світі» Київ: Світич. 2009. 430 с.
2. Барановська І. Г. Використання дитячого фольклору на уроках музики. Вісник ЛНУ імені Тараса Шевченка. 2010. № 7 (194). С. 24 - 29.
3. Березовський І. Українські народні казки про тварин. Казки про тварин. Київ: Наук. Думка, 1989. 324 с.
4. Богуш А.М. Витоки мовленнєвого розвитку дітей дошкільного віку. Програма та методичні рекомендації. Одеса: Маяк, 1999. 396 с.
5. Богуш А. М. Мовленнєво-ігрова діяльність дошкільників: мовленнєві ігри, ситуації, вправи. Навчальний посібник. Київ: Видавничий Дім «Слово». 2012. 304 с.
6. Богуш А. М. Українське народознавство в дошкільному закладі: навч.посіб. Київ: Вища шк., 2002. 407 с.
7. Бріцина О.Ю. Українська народна казка. Київ: Наук. Думка, 1989.
8. Бусло В. Казка в системі національного виховання. Освіта. 1999. №12. С.90-97.
9. Ватаманюк Г. П. Український дитячий фольклор як засіб мовленнєвого розвитку дітей дошкільного віку. *Збірник наукових праць молодих вчених Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка. Кам'янець-Подільський*, 2016. Вип. 7. С. 99–10.
10. Гавриш Н. Використання малих фольклорних форм. *Дошкільне виховання*. 1991. №9. -С.16-20.
11. Довженко Г.В., Луганська К.М. Українські народні колискові пісні та забавлянки. Дитячий фольклор. Колискові пісні та забавлянки. Київ: Наук, думка, 1984. С 11-44.
12. Довженко Г.В. Український дитячий фольклор. навчальний посібник Київ: Просвіта, 2005. 240 с.
13. Довженко Г.В. Дитячий фольклор. Дніпро, 1986. 304 с.
14. Дунаєвська Л.Ф. Українська народна казка. Київ: Вища школа, 1987.127с.
15. Духовний розвиток особистості засобами мистецтва: Навчально-методичний посібник. Упорядник С.Т.Репетій. Біла Церква, 2005. 399 с.
16. Журавльова Л. Вплив усної народної творчості на формування культури мовлення дітей дошкільного віку. Витоки педагогічної майстерності. 2015. Випуск 16. С. 71–77.
17. Закувала зозуленька. Антологія української народної поетичної творчості: Пісні, прислів'я, загадки, скоромовки. Упоряд. Н.С.Шумада. Київ: Веселка, 1998. 560 с.

18. Зіміна В. Народна казка в системі виховання дошкільнят. *Дошкільне виховання*. 2005. №1. С.18-28.
19. Зралка Г. Світ дитячими очима: Загадки: навч посібник. Київ: Товариство «Знання» України, 1992. 48 с.
20. Калмикова Л.О. Розвиток суб'єкта мовленнєвої діяльності – мовленнєвої особистості дошкільника. *«Психолінгвістика в сучасному світі»: матеріали X міжнародної науково-практичної конференції. ПереяславХмельницький: ФОРМ Лукашевич, 2015. С. 36-38.*
21. Калужька Л.В. Дивокрай. Вибрані дидактико-методичні матеріали у 2-х книгах для працівників дошкільних закладів. Книга друга. Тернопіль: Мандрівець, 2006. 320 с.
22. Карабаєва І. І. Розвиток уяви та творчого фантазування. Практичний психолог. Дитячий садок. 2013. № 10. С. 29–37
23. Кіліченко Л.М., Лещенко П.Я., Проценко І.М. Народнопоетична творчість для дітей. Українська дитяча література. Київ: Вища школа, 1979. 345с.
24. Криницина Н. Діти люблять потішки. *Дошкільне виховання*. 1991. №11.
25. Лановик М. Українська усна народна творчість. Київ: Знання-Прес, 2006. С.29.
26. Лохвицька Л. Розвивальне середовище для дітей раннього віку. *Дошкільне виховання*. 2003. №11. С.12.
27. Люблінська Г.О. Дитяча психологія. Київ: Вища школа, 1974. 355 с.
28. Маліновська Н.В. Формування мовленнєвої компетенції дітей дошкільного віку засобами казки. *Наукові записки Рівненського державного гуманітарного університету* : Оновлення змісту, форм та методів навчання і виховання в закладах освіти. 2011. Вип. 1 (44). С.198-201.
29. Мовленнєве спілкування у грі: Плекаймо рідну мову. *Дошкільне виховання*. 2000.- №12. С.10-12.
30. Народ скаже – як зав'яже: Українські народні прислів'я, приказки, загадки, скоромовки / Упоряд. та передм. Н.С. Шумада. Київ: Веселка, 1995.
31. Новицька М., Соловійова Е. Ласкаво просимо у фольклорну школу. *Дошкільне виховання*. 1993. №9. С.11 - 18.
32. Одарченко П. Упорядник класичної збірки українських народних прислів'їв та приказок (Штрихи до портрета видатного народознавця ХІХ століття Матвія Номиса). *Народна творчість та етнографія*. 2002. №1-2. С.37-48.
33. Підручна С. Казки - за безпеку дітей. *Дошкільне виховання*. 2008. -№2. - С.124-127.
34. Поштарєва Т. Використання народних казок в освітньому процесі. *Дошкільне виховання*. 2009. №5. С.24-28.

- 35.Прислів'я та приказки. Природа. Господарська діяльність людини.⁸
Вступ. ст. М.М.Пазяка. Київ: Наук. Думка, 1989. 480 с.
- 36.Роль казки у навчанні й вихованні дитини молодшого шкільного віку.
Психолог. 2011. №37. С.15-19.
- 37.Русова С.Ф. Вибрані педагогічні твори: У 2 кн., кн. 2 /За ред.Є.І. Коваленко. Київ: Либідь, 1997. 320 с.
- 38.Русова С.Ф. В оборону казки. *Сільська школа*. 2001. №6. С.11.
- 39.Сивачук Н. Український дитячий фольклор Київ: Деміур. 2003. 287 с.
- 40.Трифоновна О. С. Виховання звукової культури мовлення дітей середнього дошкільного віку: монографія. Одеса: СВД Черкасов М. П., 2008. 207 с.
- 41.Українське народознавство: Навч. Посібник. За ред.. С.П. Павлюк. Львів: Фенікс, 1994. 608 с.
- 42.Український дитячий фольклор Київ. 1987. 250 с.
- 43.Українська дитяча література: Хрестоматія. Упоряд П.В.Вовк, В.С.Савченко. Київ: Вища школа, 1996.
- 44.Українські народні казки. Збірка. Київ. 1999. 280 с.
- 45.Українські народні казки. Світ. Кн.2 Казки Гуцульщини. Запис., упоряд Зінчук М. 2004. 312 с.
- 46.Українські прислів'я та приказки. Упоряд. Мишанич С., Пазяк М.. Київ:Дніпро, 1984.
- 47.Халікова Р. Народна творчість як засіб виховання любові до рідного краю. *Дошкільне виховання*. 1988. №5, С. 13-17.
- 48.Хрестоматія для дітей молодшого дошкільного віку. *Бібліотечка вихователя дитячого садка*. № 3. 2002.
- 49.Шийко Е. Розвиток пізнавальної сфери на 3 році життя. *Дошкільне виховання*. 2000. №9. С.31.
- 50.Якименко С.І., Голян Л.П. Планування в першій молодшій групі (третій рік життя). Тернопіль. Навчальна книга-Богдан, 2003. 96 с.

Додаток А

Конспект заняття для молодшої групи

Тема: Відгадування загадок; коліскова; рухлива гра з текстом.

Мета: вчити дітей розуміти й відгадувати описові загадки, виокремлювати ознаки знайомих тварин. Підвести дітей до осмислення значення коліскової пісні — приспати дитину; вправляти в тихому приспівуванні коліскової разом з вихователем. Вчити виразно й чітко промовляти слова в рухливій грі «Квочка».

Матеріал: ляльки для кожної дитини, шапочки курчат; малюнки із зображенням білки, зайчика, кішки, миші.

Хід заняття

1 частина.

Вихователь зацікавлює малюків великою лялькою: — Зараз до нашої Катрусі прийдуть гості. Катруся господарює, хоче пригостити дорогих гостей. Але хто ж прийде? Як дізнатися? Послухайте уважно, я загадаю вам загадки, можливо, ви здогадаєтеся, хто прийде до Катрусі.

Хто з хвостиком і вушками?

В кого лапки з подушками?

Тихо, крадучись, полює.

І маленькі сірі мишки утікають геть від... (кішки)

Маленьке, сіреньке, а хвостик, як шило... (миша)

Пара довгих вушок, Сіренький козушок, Скорий побігайчик, А зветься... (зайчик)

Хоч сама мала на зріст, а великий має хвіст.

Як намисто, оченята. Хто це? Спробуй відгадати. (Білка)

Після кожної загадки вихователь запитує, чи зрозуміли діти, хто це, як здогадалися, про які ознаки йшлося в загадці.

Після обговорення вихователь виставляє картинку із зображенням тварини.

2 частина.

Вихователь: - Катруся забавляє гостей, веселить їх, давайте і ми пограємо у веселу гру. Я буду квочкою, а ви мої діточки. Хто ви? Курчата. Вихователь пояснює правила гри, роздає шапочки курчат, починає гру, заохочує дітей промовляти слова: «Ходить квочка біля кілочка. Водить діток, дрібних квіток. Діти-квіти: «Квок». Курчата розбігаються, квочка ловить їх, збирає до купи. Діти грають у гру декілька разів.

3 частина.

Вихователь пропонує трішки відпочити, ляльки притомилися, потрібно покласти їх у ліжечка і проспівати колискову.

Конспект заняття для середньої групи

Тема: Відгадування загадок. Приказки. Лічилки. Скоромовки.

Мета: продовжувати знайомити дітей із значенням промовлянок, доцільністю їх використання. Підвести дітей до осмислення загадок, побудованих на порівнянні, зіставленні, допомогти дітям відчутти їх образність. Вчити дітей ритмічно, чітко промовляти лічилки. Познайомити з призначенням скоромовок. Вчити чітко вимовляти одну з них.

Матеріал: сюжетні ілюстрації на теми дитячого життя, іграшки: свиня, кавун, миша.

Хід заняття

1 частина.

Вихователь: - Яка красива мова у нашого народу, про всяк випадок є особливі слова, такі влучні. Ось послухайте, коли дитина їсть, їй кажуть: «їж потрошки, лише не з'їж ложку», а коли хтось голосно й багато розмовляє, застерігають: «Помовчи, язичку, кашки дам». Надалі вихователь показує дітям ілюстрації на теми дитячого життя і пропонує визначити, коли, в якій ситуації так промовляють:

Потягушки, потягушки, на кісточку растушки.

Уже сонце котиться - нам додому хочеться.

- Не хочемо ми того, дайте нам другого, дайте нам іншого, а щораз ліпшого.

- Цить, не плач! Дам тобі калач.

Вихователь підсумовує: - Запам'ятайте ці приказки і теж будете використовувати у відповідних випадках.

2 частина.

Вихователь: - Діти, ви вже вмієте відгадувати загадки, багато знаєте їх.⁸ Сьогодні я загадуватиму непрості загадки, в них буду не тільки розповідати про щось, а порівнювати якийсь предмет з іншими предметами. Послухайте:

Хвостик, як ниточка,

Сама, як калиточка,

А очі, як сім'я (миша).

Круглий, як куля, Зелений, як трава, Червоний, як кров, Солодкий, як мед (кавун).

Хвіст, як гачок,

Ніс, як п'ятачок (свиня).

Вихователь заохочує дітей до самостійного добору порівнянь до слів миша, кавун, свиня: «Придумайте, на що це схоже, як сказати по-іншому?»

3 частина.

Вихователь: - Може ще пограємо в рухливу гру? Але як вибрати, хто буде ведучим, щоб нікого не скривдити? Давайте використаємо лічилку, повторюйте за мною:

Джміль, оса та бджілка — Ось і вся лічилка!

- Будемо грати з зайчиком-побігачиком у гру «Дожени!». Зайчиком буде той, на кого покаже лічилка. Вихователь декілька разів проводить гру, повторюючи лічилку разом з дітьми.

4 частина.

Вихователь: — Тепер давайте відпочинемо, послухайте, що я вам розповім. Одного разу я розмовляла з хлопчиком. Але він так погано вимовляв слова, наче в роті у нього була каша. Я знаю, дехто з вас теж так промовляє. Я допоможу вам навчитися говорити чітко, виразно. Здавна придумали люди скоромовки. Як ви вважаєте, чому їх так назвали? Можливо, в когось не вийде

одразу вимовити скоромовку, але коли ви навчитеся так промовляти,⁸ буде дуже приємно з вами розмовляти.

Вихователь повільно промовляє скоромовку, повторює її декілька разів, вправляючи дітей у чіткій вимові слів. Поступово темп прискорює, але не потрібно поспішати вправляти дітей у швидкому темпі. Важливо навчити говорити чітко:

Ходить квочка коло кілочка,

Водить діточок, малих квіточок.

Конспект заняття для старшої групи.

Тема. Метафоричні загадки. Складання загадок дітьми. Прислів'я. Приказки.

Мета: вчити дітей розуміти метафоричні загадки, їх художній образ, використовувати виразні засоби при складанні власних загадок. Вправляти дітей у доцільному використанні в різних ситуаціях промовлянок. Підвести до осмислення узагальнювального й образного змісту прислів'їв.

Матеріал: іграшковий телевізор з екраном, предметні картки, лялька в одязі українського хлопчика.

Хід заняття

1 частина.

Вихователь уточнює, що діти знають про загадки: для чого їх придумали, з якою метою загадують, що таке загадка; пропонує загадати дітям знайомі загадки. Педагог запрошує дітей пограти у гру «Чарівний телевізор». Якщо діти загадку відгадають, на екрані з'являється картинка. Вихователь звертає увагу дітей на те, що ці загадки незвичайні, бо відгадка називається хитрим словом, тобто не просто розповідається про те, який предмет, а сховано предмет за хитрою назвою. Потрібно не поспішати, а добре поміркувати.

Невисокі дві хатинки,

В них м'які і теплі стінки.

По п'ять братиків малих

Прожива в хатинах тих (рукавички).

В теплий дощик нарядився, Парасолькою накрився. Може б з лісу пострибав, Якби другу ногу мав (гриб).

Сидить дівчина в коморі, а коса її на дворі (морква).

Кожна загадка обговорюється, проводиться її художній ⁹аналіз, вихователь допомагає дітям знайти «хитрі» слова, підібрати інші влучні, цікаві вислови до відгадок. Потім продовжують гру в чарівний телевізор. Спочатку складають колективно загадку про будь-яку з предметних карток, добирають найбільш влучне «хитре» слово, порівняння. Вихователь запрошує окремих дітей складати загадки, демонструючи відгадку в чарівному телевізорі.

2 частина.

Вихователь: — Короткі мудрі народні висловлювання називаються прислів'ями. Вони вчать, як треба поводитися, чого не слід робити. Ви вже багато знаєте прислів'їв. Як ви розумієте таке: «Бджола мала, а й та працює»? Коли, в якому випадку так можна сказати? Обов'язково, коли йдеться про когось малого? Так, не важливо, про кого йдеться, хто "працює старанно, бо навіть маленька бджілка й та працює. Діти, ви помітили, що у прислів'ї часто йдеться про тварин, а мають на увазі людей. Як ви вважаєте, коли вживають таке прислів'я: «Знає киця, чиє сало з'їла»? Коли хтось шкоду зробив, не признається, а все ж видає себе, бо соромно йому.

3 частина.

Вихователь звертає увагу на те, що на гостини до дітей завітав хлопчик Івасик з народної казки. У садку він ніколи не був, з дітками не грався, нічого не вмів робити. Потрібно йому допомогти, підказати, як і що робити в різних випадках. Але якщо будемо сварити його, Івасик втече від нас. Учити потрібно по-доброму - приказками, яких ви багато знаєте.

Далі вихователь створює або промовляє різні життєві ситуації з умиванням, одяганням, сварками, їжею, грою, запізненням і т. ін. Стимулює використання дітьми приказок. Можливе використання таких приказок:

- А Степан-Степанок поїв бабин медок і сховався в куток.
- Гриць миші злякався, в кропиву сховався, бороною вкрився, щоб не пожалився.

- А де ти був, забарився? - На дірявім мосту провалився.

Петро-гарбуз на печі загруз. Подайте лопату - Петра витягати.

Ой чиє то козеня, що задрало хвостеня, позаду біжить, аж земля дрижить, біжить та реве, що дожене? і т. ін.

Розігрування забавлянки «Кую, кую чобіток»

На столі лялька, взута в чобітки, лежить молоточок. За столом сидять 3-4 дітей і вихователь. Вихователь знімає чобіток з ляльки, дії супроводжує словами: «Які ж гарні та чепурні червоні чобітки у нашої Ганусі. Та ось біда, вони трохи зносилися, їх потрібно підкувати. Де ж мій молоток. А ось і молоток». Читає забавлянку, тримаючи в одній руці чобіток.

Кую-кую чобіток,

Подай, бабо, молоток.

(Бере сама молоток й імітує підбивання чобітка) Не подаси молоток—
Не підкую чобіток.

При повторному читанні замість слова «бабо» вихователь називає ім'я дитини: «Подай, Олю, чобіток». При повторному розігруванні утішки (через день-два), діти можуть виконувати всі дії на слова і прохання дорослого: зняти з ляльки чобіток, взяти молоток і підбивати чобіток. Вихователь стимулює дітей до промовляння слів забавлянки.

Утішка «Зайчику»

Зайчику, зайчику! —Зайчику зайчику, Де ти бував? —У млині, у млині.
—Що ти чува? —Там були кравчики, Перебили пальчики, Ледве я втік, Через
бабин тік, Та через колоду, Та хвостиком у воду— шубовсть.

Утішку драматизують двоє дітей: одна дитина запитує, а зайчик (у шапочці зайчика і з хвостиком) відповідає. На останні слова — «Шубовсть»— зайчик сідає на стільчик.

Сценарій дозвілля «На гостинах у майстрів»

Оформлення майданчика імітує сільську вулицю. Вздовж неї хатинки майстрів (столяра, шевця, бондаря, коваля, гончара, вишивальниці, ткалі) і млинок мірошника. Біля них знаряддя праці. У кожній хатині діти-майстри у відповідному вбранні. Звучить весела музика. Ведуча вітає дітей в українських костюмах, гостей і пропонує дітям здогадатися, де вони знаходяться і хто живе на цій вулиці. Діти відгадують. Майстри, яких вони називають, виглядають у віконечка й запрошують до себе на гостини. Потім майстри непомітно виходять і об'єднуються з гуртом дітей. Столярики, вийшовши з будиночка з молоточками і маленьким ослінчиком в руках, співають народну пісеньку «Столярики-молодці», імітуючи відповідні дії:

Столярики-молодці

Тешуть столики й стільці;

Молотком по долоті, долоті,

Летять тріски золоті, золоті.

Пилочками чик-чик,

Молоточком туки-туки,

Туки-туки,

В нас до праці здатні руки.

На прохання ведучої й дітей столярики розповідають про своє ремесло і показують інструменти. Вони пояснюють, що зробили для своїх друзів ослінчик, але поки що тільки один. А ведуча заспокоює їх, щоб майстри не засмучувалися. Це навіть цікавіше, що ослін—один, бо він допоможе перевірити, хто з дітей найспритніший. Далі відбувається гра «Хто найспритніший?» Діти стають у коло, в центрі якого ослін і двоє гравців,

беруться за руки і йдуть по колу, співаючи пісню «Столярики-молодці»⁹. А гравці у колі імітують столяриків. Закінчивши співати, діти примовляють: «Раз, два, три - біжи». При цьому двоє дітей (яким на початку гри ведуча непомітно дала вказівки) піднімають руки, утворюють ворітця. Двоє, що змагаються, мають вибігти з кола, один—праворуч, другий—ліворуч оббігти його і сісти на ослін. Перемагає той, хто сяде першим. Гра повторюється декілька разів.

Ведуча й діти дякують столярикам і разом з ними ідуть у гості до гончарів, з будиночка яких долинають звуки глиняних свищиків. Діти з ведучою розглядають гончарний круг і вироби, що є на подвір'ї. Гончарі приносять дітям свищики.

Разом з гончарями всі йдуть на гостини до Шевчика. Він виходить з дерев'яним молотком і чобітками, розповідає про своє ремесло і показує знаряддя. Діти співають пісню «Шевчик»:

А чи бачив ти, як шевчик

Черевики шиє?

Ой, так, брате, ой так-так,

Черевики шиє.

А чи бачив ти, як шевчик

Гвіздки набиває?

Ось так, брате, ой так-так

Гвіздки набиває.

А чи бачив ти, як шевчик

Черевики чистить?

Ой, так, брате, ой так-так,

Черевики чистить.

А чи бачив ти, як шевчик

У свято танцює?

Ой, так, брате, ой так-так,

У свято танцює!

Шевчик імітує рухи, про які йдеться. Наприкінці пісні взуває ці черевики і довільно танцює разом з кількома дітьми. Шевчик:- А чи були ви в бондаря? Діти:- Ні, ще не були. Шевчик:- Тоді ходімо до нього.

Усі підходять до хатини Бондаря, який сидить на подвір'ї та ладнає невеличку діжечку. Шевчик (заглядаючи через паркан):- А чи вдома Бондар?

Бондар:- Вдома, заходьте (вітається).

Ведуча:- Бондарю, знаєте, у нас дуже допитливі діти. Діти обступають бондаря і співають пісню «Бондар»:

Бондарю, Бондарю, що ти робиш?

Стружу, стружу дошку на дубову бочку.

Бондарю, Бондарю, що ти робиш?

Вистругаю чопочки, затикати дірочки.

Бондарю, Бондарю, що ти робиш?

Бочку я складаю, обруч набиваю.

Бондарю, Бондарю, в боки візьмися.

І в таночку, Бондарю, хоч раз обкрутися.

Бондар імітує рухи, про які йдеться; закриває отвір у бочці чопочком та каже: «Тиць»; довільно танцює.

Після останніх слів пісні маленьким відерцем начебто наливає воду.

Ведуча: - Не тече?

Бондар і діти:- Не тече!

Ведуча:- Гарна в тебе бочечка, Бондарю. А от нам цікаво, чи зумієш ти й нашу бочечку полагодити?

Проводиться гра «Бочечка». Діти стають у коло, в центрі якого Бондар.

Діти:- Котилася велика бочка

Із маленького горбочка

Та об землю - трісь,

Та об землю - трах-

Робилося так...

Відповідно до слів, діти розширюють коло, присідають, плескають двічі в долоні, розбігаються в різні боки. Під веселу музику Бондар наздоганяє їх. Ті, до кого він доторкнувся, мають розважати гурт, виконавши завдання Бондаря (прокукурікати, проплигати зайчиком, оббігти навколо бочечки).

Потім діти йдуть у гості до Мірошника. Він зустрічає їх разом із своїм помічником-Чорним бараном (дитина у шапочці з крученими ріжками).

Діти співають пісню «Чорний баран»:

Де ти ходиш, наш Чорний баране?

До млина, до млина, мій добрий пане.

Що ти робив там, Чорний баране?

Молов пшеницю, мій добрий пане!

Діти:- А борошно добре?

Мірошник:- Добре.

Діти:- А що ти з нього робитимеш?

Мірошник:- Та наліплю вареників.

Діти:- А з чим?

Мірошник:- Та з усякою всячиною.

Ведуча:- А з чим же бувають вареники?

Діти відповідають, потім допомагають мірошнику ліпити вареники (імітують рухи, тримаючи бутафорні вареники). Складають їх у велику посудину, оздоблену в традиціях української кераміки, несуть начебто варити й повертаються.

Гра «Вареники». Грають хлопчик і дівчинка. Під веселу музику вони мають перенести дерев'яною ложкою по одному варенику з великої посудини у свій полумисок, що стоїть на певній відстані. Виграє той, хто перенесе більше вареників для своїх подруг і товаришів.

Вишивальниця і Ткаля запрошують дітей до себе в гості, показують рушники, скатертини, серветочки, роздають дівчаткам рушники.

Дівчатка виконують «Таночок з рушниками» під музику народної пісні «Подольночка».

Ведуча:- Які гарні рушники виготовили Ткаля і Вишивальниця! І так чудово з ними танцювали дівчатка!

Вишивальниця і Ткаля:- А у нас є ще й сорочки. Дивіться, які! Ось ця- для Івасика, а ця- для Тарасика (Показують дві широкі сорочки).

Ведуча: - Гарні сорочки, та які ж вони великі! Де ж ми знайдемо таких хлопчиків? (Підкликає до себе хлопчиків і одягає на них дві сорочки так, що в кожній сорочці по 2 дітей).

Проводиться гра «Івасик і Тарасик». Під веселу музику обидві пари довільно танцюють. Виграє та пара, котра придумує кращий танок.

Ведуча говорить про славні умілі руки майстрів, які роблять для них такі необхідні та красиві речі, даруючи людям радість. Діти, називаючи кожного майстра, запрошуюють їх до кола, вклоняються їм і разом танцюють.

Конспект заняття з розвитку мовлення

Тема: В гості до казки

Мета: формувати пізнавальну активність, долучаючи малюків до національної культури; продовжити знайомство з фольклорними творами; вчити дітей відгадувати загадки, побудовані на описі і порівнянні; розвивати уяву, мислення, мовлення дітей; розвивати дрібну моторику пальців рук з допомогою пальчикового театру, сенсорної гри; вправляти у спритності під час рухливої гри;

Попередня робота: читання казки «Ріпка», ігри з прищіпками.

Матеріал: пальчиковий театр до казки «Ріпка»; м'яка іграшка кіт, ілюстрації до казки «Ріпка», прищіпки, готові шаблони ріпки, маски «мишенят».

Хід заняття

Діти заходять в зал і вітаються з гостями.

Вихователь зустрічає дітей, вітається з ними, говорить які вони сьогодні всі ошатні.

- Діти, а ви любите казки?
- Так любимо (відповідь дітей).
- Бачу, заблищали очі!

А я хочу запросити вас здійснити подорож у казку, на казковому паровозику.

Ну що, сідаємо зручніше, заводимо мотор р-р-р.

Поїхали пух - пух - пух.

Вагончики, вагончики

По рейках торохтять

Везуть, везуть вагончики у казочку малят.

Ось ми і потрапили, діти з вами в казку.

- Ой, малята, що тут сталося, так тихо, куди всі поділися? Ні ког^о не видно?

- Ні, - відповідають діти.

А знаєте, діти, ми з вами зараз пошукаємо нашу казку.

Раз - два - три - чотири - п'ять,

Будемо казку ми шукати!

А для того щоб нам знайти нашу казку, я пропоную вам відгадати загадки.

Відгадайте діти, про кого моя загадка?

Загадки

У норі хатинку має
хліб, сирочок полюбляє.
По підлозі тишком-нишком
Бігає сіренька...

- Діти: (мишка)

Каже грізно: «Гав-гав-
гав!»
Пильно дім
охороняє
Кицю Мурку
захищає,
Бачить з буди двір
увесь...
Хто це, дітки? Звісно, ...(пес)!

- Діти: (собачка)

В неї чотири лапки,
А на лапках - цап - царапки,
Полосата наша крихта
Ну, звичайно це...

- Діти: (кішка)

- З якої казки ці персонажі, хто знає?

Діти називають казку «Ріпка».

А кого ж ще немає, яких героїв казки ми не знайшли? Так звичайно діда з бабою. Де ж вони? Та ось вони наші дід з бабою. А де ж їхня онука? І внучка ось вона. А тепер ми можемо з вами сказати яка це казка? Правильно це

«Ріпка». А де ж ріпка? Дітлахи подивіться, а ріпку кіт Мурчик сховав і¹ віддавати нам її не хоче.

А знаєте чому?

Він хоче щоб ми з ним пограли.

Вихователь підходить і бере кота, читаючи потішку:

Котик мурчик Наш голубчик Вушка сірі Лапки білі. Ходить котик тихо, тихо. Буде мишкам лихо.

Вихователь звертається до кота:

«Кіт Мурчик сідай в гурток, і ми з тобою пограємо», а ми діти уявимо що ми маленькі мишки.

Проводиться гра «Кіт і миші» - 2 рази

Вихователь, ось як гарно ми пограли ,але котик нам ріпку не віддає, хоче щоб ми ще в гру пограли

Гра «Посадимо ріпку» (гра з прищіпками)

Щось засумували наші казкові герої, що сталося? Так вони хочуть щоб ми показали про них казку, покажемо? (Так).

Тихо, тихо дітки

Ви послухайте про ріпку

Казка може і мала,

Але про важливі справи,

Починається як треба:

Жили були дід та баба,

Внучка, Жучка, кішка Мурка,

А в підвалі - миша - шкряботушка,

Поруч в діда є город,

Далі казочка піде...

Діти разом з вихователем показують казку (пальчиковий театр).

По закінченні казки чутний гудок паровоза.

Вихователь - ну що діти, а нам пора повертатися в дитячий сад. А щоб наші герої не нудьгували ми візьмемо їх з собою. Сідаємо всі з вагончиків і вирушаємо в дорогу.

Ось поїхав паровоз. Діток в садочок він повіз. Ту - ту - ту.

